

Od města k předměstí. Obytná výstavba v Brně-Králově Poli v letech 1919–1925

Pavla CENKOVÁ; Aleš HOMOLA

ANOTACE: Studie se zaměřuje na stavební formování Králova Pole, do roku 1919 samostatného města a poté nejvýznamnějšího předměstí Velkého Brna, které probíhalo v první polovině 20. let 20. století. Vývoj zástavby v Králově Poli byl v této době charakterizován výraznou kontinuitou se stavebními a stylovými trendy architektonické tvorby prvních dvou dekád 20. století. Královo Pole formovalo svou novou čtvrť, vymezenou polohovým a regulačním plánem z roku 1904, jako ideální polis, v níž se snoubila víra v sociální pokrok s českým vlastenectvím, doplněným po roce 1918 étosem mladého Masarykova státu. Bytovou krizi po skončení 1. světové války napomohla řešit dynamická stavební činnost Obecně prospěšného stavebního a bytového družstva a také aktivní přístup místního výboru. Stavební realizace v Králově Poli v 20. letech 20. století byly často dílem významných architektů, Jindřicha Kumpošta, Miloše Lamla, Jaroslava Grunta či Miloslava Kopřivy, ale také méně známých tvůrců Karla Láníka či Josefa Nováka.

V sérii několika odborných článků se věnujeme formování a podobě obytné výstavby v prostoru brněnských předměstí v první polovině 20. let 20. století. Minulá studie řešila budování brněnské čtvrti Žabovřesky,¹ aktuální článek je věnován urbánní tvorbě Králova Pole, nejvýznamnějšího z brněnských předměstí v prvních letech existence Velkého Brna.

Na rozmach stavebního ruchu počátku 20. let měla zásadní vliv stimulující a podpůrná opatření první Československé republiky v oblasti podpory bytové výstavby. K základním subvenčním programům určeným k aktivizaci stavebního podnikání patřil zejména zákon o stavebním ruchu č. 281/1919 Sb., doplňovaný a upravovaný zákony č. 219/1920 Sb., č. 100/1921 Sb. a č. 102/1920 Sb.,² který garantoval státní finanční podporu pro stavebníky malometrážního bydlení. Rozloha, dispozice a kvalita stavby musely být v souladu s kritérii pro udělení státní podpory a normy tohoto zákona tak podstatně ovlivnily podobu budovaných staveb. Na Moravě a ve Slezsku bylo udělování výše uvedené státní stavební podpory zprostředkováno a kontrolováno Oddělením pro stavební ruch Zemské správy politické v Brně, které také vykonávalo státní kolaudace novostaveb. Archiv tohoto úřadu je dochován ve fondech Moravského zemského archivu a poskytuje rozsáhlý a mimořádně cenný informační zdroj k meziválečnému stavebnímu podnikání na území celé Moravy.³ Pro stavební realizace v Králově Poli v první polovině 20. let jsme ve fondu zjistili 56 dochovaných spisových kauz, u nichž bylo možné spojit archivní dokumenty s konkrétní stavbou. Další cenné poznatky přinesl také archivní fond královopolského stavebního a bytového družstva.⁴ Důležitý pramen nejen faktografický, ale také z hlediska dobového

1

kontextu představuje publikace věnovaná dějinám Králova Pole, vydaná roku 1926.⁵ K celkovému pohledu na postupující růst čtvrti přispěla také analýza mapových podkladů, zvláště pak plánu Králova Pole z roku 1926, v němž

Obr. 1. Nájemní domy, Brno, Dobrovského 157/1 až 1239/9, 1919–1920, současný stav. Foto: Martin Kučera, 2020.

■ Poznámky

1 Pavla Cenková – Aleš Homola, Můj dům, můj hrad. Formování podoby rodinného bydlení v Brně 1919–1925. Žabovřesky: od vesnice k zahradní čtvrti, *Zprávy památkové péče* 78, 2018, č. 5, s. 487–499. V této úvodní studii jsou také mj. uvedeny některé důležité obecné kontexty obytné výstavby 20. let, které zde již neopakujeme.

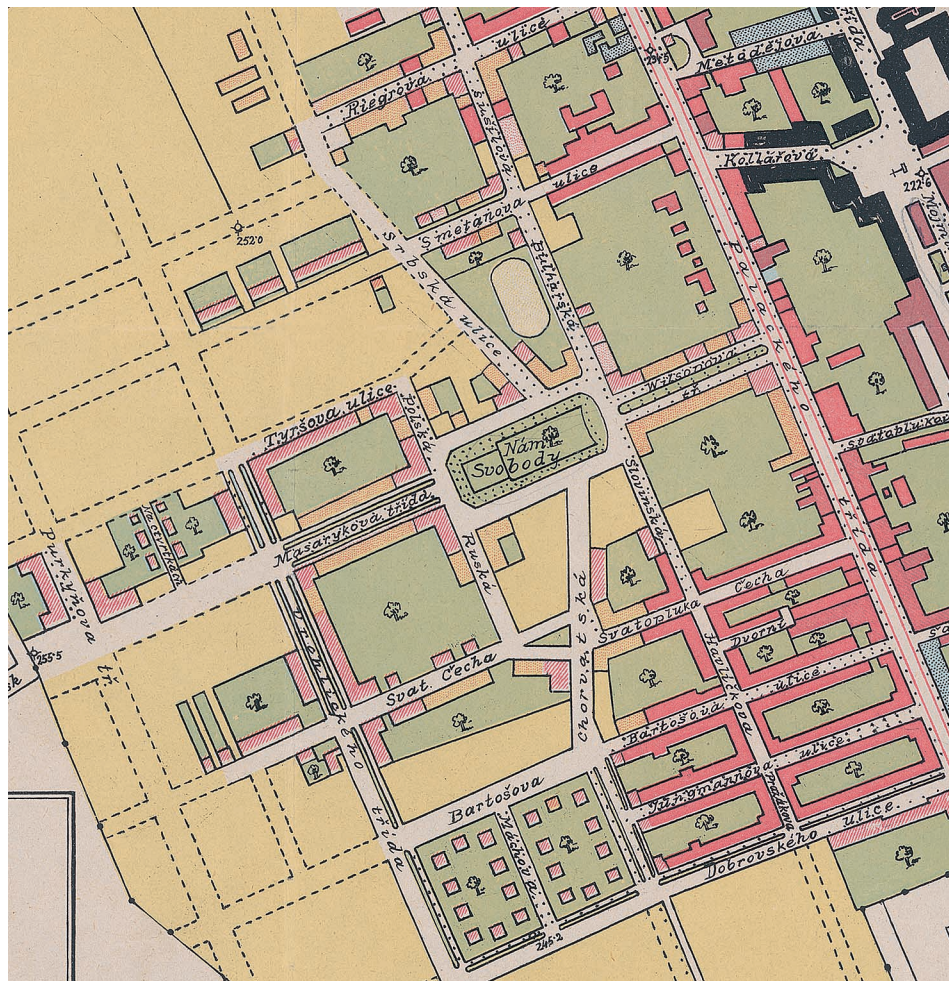
2 Dana Novotná, Zákulisí bytové výstavby za 1. republiky, *Urbanismus a územní rozvoj* 15, 2012, č. 4, s. 9–13. – Eadem, Zákulisí bytové výstavby – II – Brno, *Urbanismus a územní rozvoj* 15, 2012, č. 5, s. 63–67.

3 Moravský zemský archiv (dále jen MZA), fond B 40 Zem-

ský úřad Brno, I. Manipulace – Zemská správa politická Brno, inv. č. 645, sign. 44 – Stavební ruch 1919–1928, kart. 1425–1568 (dále jen MZA, B 40 I).

4 MZA, fond C 11 Krajský soud civilní Brno, kart. 531, sign. Dr VIII 250, Obecně prospěšné stavební a bytové družstvo pro Královo Pole a okolí (dále jen MZA, C 11, kart. 531, sign. Dr VIII 250).

5 František Tálský, Vývoj Králova Pole od let padesátých minulého století až po dobu přítomnou, in: Augustin Prachař – František Tálský – Jindřich Noháček, *Královo Pole. Nástin vývoje do roku 1925*, Brno-Královo Pole 1926, s. 25–136.

2

jsou vyznačeny novostavby z let 1918–1925 (obr. 2).⁶

Topografie města Králova Pole. Časový a prostorový kontext

Královo Pole⁷ bylo původně zeměpanskou středověkou vsí situovanou podél královské cesty z Brna do Svitav, jejíž podobu a význam po staletí určovala markraběcí fundace kartuziánského konventu. Klášter až do svého zrušení za vlády císaře Josefa II. ves vlastnil, a i poté, využit jako vojenská kadetka, působil svou majestátní hmotou jako zdaleka nejvýraznější stavba v urbánním organismu sídla, které prošlo během 19. století dramatickou transformací ze zemědělské vsi v progresivní industriální město.

Roku 1844 bylo Královo Pole povýšeno na městys a s tímto datem je možné symbolicky spojit počátek období prudké akcelerace vývoje sídla, populačního i hospodářského rozmachu i postupné stavební proměny. Po celou druhou polovinu 19. století a v prvních dekádách století následujícího bylo Královo Pole nejdynamičtěji se rozvíjející obcí v okolí Brna.⁸ Tento masivní rozvoj bezprostředně souvisel s všestrannou expanzí sousední moravské me-

tropole, pramenil ale také ze skutečnosti, že na území Králova Pole byla koncentrována průmyslová výroba. Nejvýznamnějším podnikem na území budoucí brněnské čtvrti se stala roku 1889 založená Královopolská strojírna, dále zde prosperovalo několik cihelen, barvírna, pivovar a množství menších továren. Současně se však Královo Pole nikdy nestalo pouhou výrobní „tovární čtvrtí“. Městys obývaný převážně Čechy, s výrazným duchem samosprávné autonomie si podržel sídlištní atraktivitu i pro středostavovské vrstvy.

Hlavní dopravní osu odedávna tvořila tzv. povinná císařská silnice (dnešní Palackého třída), vedoucí do Králova Pole od Brna, podél níž se od 70. let 19. století rozvíjela výstavba již ryze městského charakteru. V polovině 19. století bylo uvedeno do provozu tramvajové spojení Králova Pole s Brnem, roku 1885 byla zřízena lokální železniční trať (tzv. brněnsko-tišnovská), sloužící zejména nákladní dopravě, což mělo vliv na další průmyslový rozvoj.

Podobu obce na počátku 20. století podrobně zaznamenává plán z roku 1907.⁹ Mapa zachycuje historické jádro Králova Pole soustředěné kolem bývalého kartuziánského kláštera, k němuž se z jihu připojuje prostor Mojžírova

Obr. 2. Plán města Králova Pole, vyhotovil R. Sklenář asi po roce 1926. Měřítko 1 : 5 000 (výřez). Archiv města Brna, fond U9, sbírka map a plánů, sign. KAT114. Výstavba z let 1918–1925 je na plánu značena jemnou růžovou šrafovou.

a Rostislavova náměstí. Jádro pokračuje dále v jižní ose výběžkem Poděbradovy ulice (původní staré cesty do Brna), s navazující uliční sítí drobnější řadové obytné zástavby, jež byla na východě ukončena tělesem železniční trati a za ní se nacházejícím mohutným komplexem Porgesovy Královopolské strojírny. Na přelomu 19. a 20. století byla v této části Králova Pole dobudována stávající uliční síť a vystavěna celá skupina ulic nových v prostoru mezi ul. Poděbradovou a železniční trati: Florianova (Žižkova), Košova (Husova a Komenského), Chelčického, Hrubého (Prokopova) a Jiráskova (Škárova).¹⁰

Pro rozvoj městského charakteru Králova Pole bylo ovšem rozhodující území západně od severojižní osy Palackého třídy, kam se na přelomu 19. a 20. století přesunulo těžiště nově se konstituujícího urbánního prostoru. Mezi lety 1885–1907 zde byla vybudována nová městská čtvrť¹¹ – tj. soubor pravoúhle uspořádané velkoměstské blokové řadové zástavby, s pravidelným rastrem ulic Dobrovského, Jungmannova, Vackova (Bartošova) a Svatopluka Če-

■ Poznámky

6 Archiv města Brna (dále jen AMB), fond U9 sbírka map a plánů, sign. KAT114, *Plán města Králova Pole. Dle polo-hového plánu Králova Pole provedl R. Sklenář* (kartografické dílo), vydal Městský stavební úřad v Brně, Brno 1926. Plán byl přílohou dějin Králova Pole z roku 1926 (viz pozn. 5). Výstavba z let 1918–1925 je na plánu značena růžovými šrafovými. Dostupné na: <http://mapy.brno.cz/bin/>.

7 K dějinám Králova Pole: Milan Řepa (ed.), *Dějiny Králova Pole*, Brno 2014, 2. vyd. – Milan Řepa, *Dějiny obcí připojených k Brnu ve 20. století: Královo Pole*, in: Lukáš Fasora – Václav Štěpánek (edd.), *Dějiny Brna 6. Předměstské obce*, Brno 2017, s. 701–722.

8 K dějinám Králova Pole ve druhé polovině 19. stol. a počátku 20. stol.: Pavel Cibulka, *Královo Pole – život po boku moravské metropole*, in: Lukáš Fasora – Jiří Hanuš – Jiří Malý (edd.), *Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948*, Brno 2006, s. 271–283. – Pavel Cibulka, *Městys a město (1844–1918)*, in: Řepa 2014 (pozn. 7), s. 123–181.

9 Plán města Králova Pole v měřítku 1 : 5 000 z roku 1907. Dostupné na: [Vilemwalter.cz](http://www.vilemwalter.cz), Digitalizované staré mapy Moravy a města Brna, <http://www.vilemwalter.cz/mapy/>, vyhledáno 20. 7. 2020.

10 Tálský (pozn. 5), s. 40.

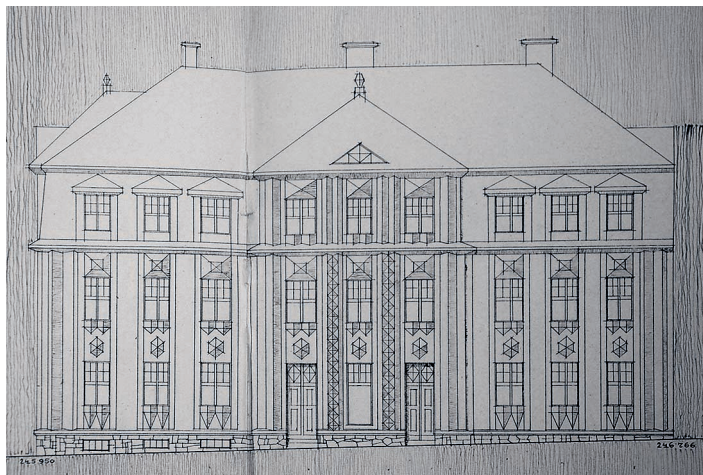
11 Ibidem, s. 40.

3

4

5

6

Obr. 3. Nájemní dům, Brno, Tyršova 1272/5 – Těšínská 1272/9, dobová fotografie. Repro: Brno, *Staré pohlednice XIX, Královo Pole, díl 2, pohlednice č. 2804*.

Obr. 4. Nájemní dům, Brno, Tyršova 1272/5 – Těšínská 1272/9, 1921–1922, současný stav. Foto: Martin Kučera, 2019.

Obr. 5. Josef Novák, návrh nájemního domu, Brno, Tyršova 1272/5 – Těšínská 1272/9, fasáda průčelí do ul. Tyršovy (výřez), září 1921. MZA, B 40 I, kart. 1430.

Obr. 6. Miloš Lamel, rodinné domy, Brno, Vodova 1263/67, 1264/69, 1265/71, 1266/73, 1921–1922, dobová fotografie novostaveb po dokončení. Repro: Výroční zpráva Obecně prospěšného stavebního a bytového družstva pro Královo Pole a okolí z let 1919–1922, s. 10.

cha, situovaných západně od Palackého třídy a příčně propojených ulic Slovinskou (Pražákovou a Havlíčkovou). Řadová zástavba ulic Berkovy (Smetanovy), Riegrovy a Boženy Němcové, oddělená na západě od polní krajiny „humny“ dnešní ulice Bulharské (Sušilovy, Čelakovského a Nerudovy), jako by čekala s náručí otevřenou do polí na svá pokračování.

Roku 1905 bylo Královo Pole rozhodnutím císaře Františka Josefa I. slavnostně povýšeno na město, což ještě umocnilo jeho význam

a ambice. S nově nabytým statusem městského sídla měla také korespondovat odpovídající velkoměstská výstavba. Již před rokem 1905 vznikala ucelená koncepce budoucího urbanistického rozmachu Králova Pole jako „sebevědomého města“. K tomu přispěla důležitá okolnost: roku 1908 město Královo Pole odkoupilo od hraběte Schaffgotsche rozsáhlý pozemek o rozsahu 90 honů nazývaný „Devadesátka“ nebo „Na Devadesátce“. Tento pozemek, který byl následně rozdělen na jednotlivé stavební parcely, se stal hlavní bází pro další rozvoj obce.¹²

Roku 1904 si nechala Královopolská obec zhotovit moderní regulační a polohový plán celé budoucí zástavby, který vypracoval pražský architekt Richard Klenka z Vlastimilu (1876–1954).¹³ Osou nové výstavby se stala komunikace vybíhající z Palackého třídy kolmo k západu a spojující od roku 1903 Královo Pole se Žabovřeskami, na niž se ortogonálně a radiálně napojovaly dráhy nových městských ulic a tříd do velkolepě působícího geometrického obrazce. Plán Králova Pole z roku 1907 ukazuje toto jádro budoucí nové královopolské čtvrti, jehož urbanistickou strukturu tvořilo ústřední velké náměstí a radiálně a pravoúhle vybíhající třídy; dosud však bez zástavby. Plán

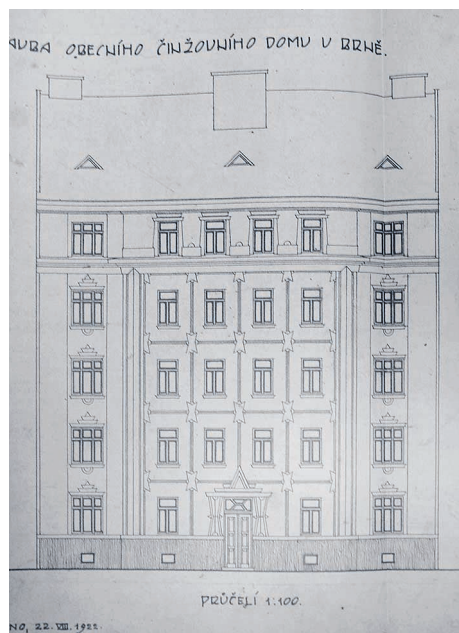
potvrzuje, že základní rozvrh urbanistického rozvoje nové čtvrti byl vytyčen již v době, kdy výše uvedená pozemková transakce nebyla dokončena.¹⁴

■ Poznámky

12 Pozemek „Na Devadesátce“ zahrnoval území sahající od Palackého třídy až k Purkyňově, po stranách byl ohraničený přibližně polohou ulic Svatopluka Čecha a Tyršovy. Srov.: ibidem, s. 40.

13 „Když Královo Pole počalo růsti, vznikaly nové ulice podél a mezi oběma hlavními tepnami (vrchní a spodní), většinou kolmo k nim. Aby se tento růst mohl dít účelně a podle všech zásad zdravotních a krasocitných, dala obec v r. 1904 poříditi regulační a polohový plán celého města architektem R. Klenkou, podle něhož zmizely a ještě zmizely mnohé nesrovnalosti v ulicích a závady komunikační.“ Ibidem, s. 70 (viz též s. 77). – Srov.: Řepa 2014 (pozn. 7), s. 714. – Z. Kudělka uvádí ještě informaci o polohovém a regulačním plánu, vypracovaném Josefem Sommerem, zřejmě v roce 1913. Zdeněk Kudělka, *Brněnská architektura 1919–1928*, Brno 1970, s. 72. – Viz též např.: Jiří Kroupa – Radka Nökkala Miltová, *Uměleckohistorické areály v připojených obcích: Královo Pole*, in: Fasoara – Štěpánek (pozn. 7), s. 1066.

14 Viz Plán města Králova Pole z roku 1907 (pozn. 9).

7

8

Obr. 7. Karel Láník, návrh nájemního domu, Brno, Karlovská 227/10, fasáda průčelí (výřez), 22. 8. 1922. MZA B 40 I, kart. 1516.

Obr. 8. Miloš Laml – Jaroslav Grunt, nájemní dům, Brno, Štefánikova 123/63, 1923–1925, MuMB-ODA. Reprofoto, neg. č. E 31.437/46.221, fotografie z let 1954–1960.

S výstavbou projektované městské struktury se začalo roku 1908.¹⁵ Jádrem nově budovaného městského centra se stalo Slovanské náměstí (Všeslovanské náměstí, v meziválečném období náměstí Svobody), moderní městský park podle progresivního návrhu vynikajícího hamburského zahradního architekta Leberechta Miggeho (s pozdější úpravou od Josefa Kumpána)¹⁶ a osová reprezentační městská

třída (dnešní ulice Husitská a Skácelova), lemovaná stromovou alejí. Do vypuknutí 1. světové války byla dokončena zástavba ulice Husitské a některé budovy ve spodní části Slovanského náměstí – linie nové výstavby v roce 1918 končila přibližně u hranice, kterou tvořily ulice Charvátská a Bulharská.

K této urbanistické koncepci se vázala důležitá okolnost. Již v době před 1. světovou válkou se objevil zřetelný trend v rozdílném usazování obyvatel v obou částech obce: starou, původní, východní část Králova Pole ležící v blízkosti průmyslových areálů obývali převážně chudší obyvatelé čtvrti z řad dělnictva. Naopak novou, západní část v prostoru „Na Devadesátce“ osidlovali příslušníci středních společenských vrstev živnostníků, úředníků, učitelů a inteligence.¹⁷ Pro rozvoj města a společnosti Králova Pole prvních desetiletí 20. století se tak staly charakteristické tři významné jevy:

Zdejší obyvatelstvo bylo jazykově téměř homogenně české, avšak jeho sociální skladba byla velmi různorodá. Jednotlivé společenské vrstvy se spíše neprolínaly a byly prostorově odděleny. Pomyslnou hranici mezi nimi tvořila Palackého třída, která „...tak oddělovala dva rozdílné světy – svět pohledného a zdravého předměstí 20. století a svět či maloměsta – vesnice století předchozího“.¹⁸ A konečně, fenoménem formování Králova Pole byla skutečnost, že předválečná i poválečná výstavba západní části Králova Pole souvisela s faktorem „prezentace české identity“. Jak bylo uvedeno výše, Královo Pole bylo národnostně z velké většiny české a místní vedení obce bylo aktivně česky vlastenecké. Vyhraněně český charakter města byl také v roce 1907 stvrzen rozhodnutím představitelů obce přejmenovat ulice a náměstí tak, aby názvy souvisely s českými historickými nebo slovanskými motivy. Totéž platilo o nově zakládaných ulicích „Na Devadesátce“ (Srbská, Ruská, Slovinská, Bulharská, Chorvatská).¹⁹ Při plánování a výstavbě nového centra Králova Pole tak prezentace českého vlastenectví a národní hrdosti hrála podstatnou roli. Touha budovat ideální slovanský urbánní prostor osazený krásnými a reprezentativními stavbami byla stejně zřetelná v období národnostního zápasu na konci rakousko-uherského státu i v poválečném československém období po vzniku Velkého Brna roku 1919.

Stavby pozdního historismu, secese a rané moderny v Králově Poli v letech 1885–1918

Všestranný růst Králova Pole v poslední čtvrtině 19. století a v prvních dvou desetiletích století 20. se odrazil též v dochovaném výrazném stavebním horizontu, ve kterém se projevují a prostupují slohové prvky doznívajícího pozdního historismu, secese a moderny. Mezi

nejstarší pozoruhodné pozdně historizující stavby patří neorenesanční Vila Marie (před 1871),²⁰ antikizující Spazierova vila²¹ či dům rodiny Morgensternů (kolem roku 1894) s originálním architektonickým tvaroslovím v neomanýristickém stylu.²²

V prostoru zástavby z let 1885–1907 (tj. zejména v dnešních ulicích Dobrovského, Jungmannově, Vackově (Bartošově) a Svatopluka Čecha s příčným traktem dnešní ul. Slovinské) nacházíme celý soubor staveb s obdobně zpracovanými fasádami v pozdně historizujícím stylu a s neobarokním ornamentálním aparátem. Typická jsou zkosená nároží (zejména u nárožních domů vytyčujících průběh ulic, které kolmo navazují na Palackého třídu), občas je akcentuje mohutný balkon nesený bohatě dekorovanými konzolami a fasády kombinující plochy režného lícového zdiva s omítanými dekorativními tektonickými formami.²³ O něco mladší jsou pak obdobně koncipované cihelno-štukové fasády domů v ulicích Jungmannova a Riegrova syntetizující novobarokní či vernakulární styl se secesními detaily.²⁴ Výrazným zástupcem této královopolské zástavby je např. dům Jakuba Svobody (Palackého třída 178/48) z roku

■ Poznámky

15 Po roce 1908 začíná vznikat nová čtvrť na „Devadesátce“. Tálský (pozn. 5), s. 30.

16 Parkovou podobu nového náměstí navrhl roku 1913 Leberecht Migge (1881–1935), jeden z nejvíce inovativních německých zahradních architektů na počátku 20. století. Definitivní realizace se v letech 1921–1926 ujal Miggův žák, pražský zahradní architekt Josef Kumpán (1885–1921), ovšem s některými změnami ve vnitřním členění parku. Miggeho královopolský návrh byl ve své době známým a často citovaným dílem, viz např. David Haney, *When Modern Was Green. Life and Work of Landscape Architect Leberecht Migge*, London – New York 2010, s. 72–73.

17 Tálský (pozn. 5), s. 75–76. – Řepa 2014 (pozn. 7), s. 715.

18 Řepa 2014 (pozn. 7), s. 192.

19 Ibidem, s. 714.

20 Vila Marie (Besedova vila), Palackého třída 258/73, zapsána do Ústředního seznamu kulturních památek (ÚSKP) pod rejstříkovým číslem 47904/7–7216. – Kroupa – Miltová (pozn. 13), s. 1069.

21 Palackého třída 2822/101 – Riegrova 903/2, rejst. č. ÚSKP 48617/7–7933. – Kroupa – Miltová (pozn. 13), s. 1070.

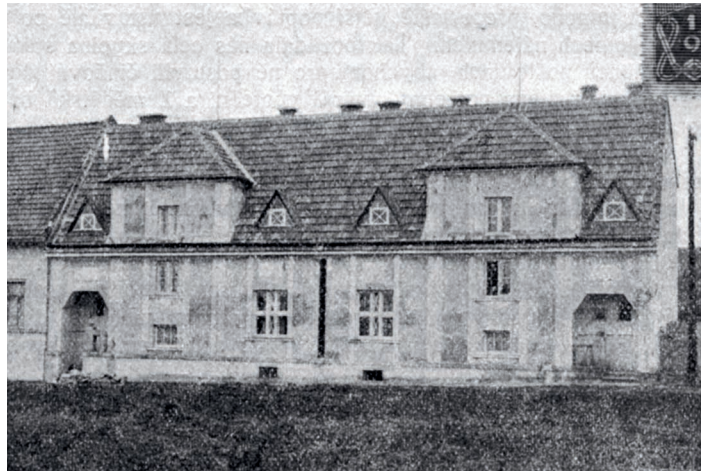
22 Palackého třída 425/89 – Berkova 426/87, rejst. č. ÚSKP 48655/7–7971. S objektem souvisí také domy v ulici Berkově, provedené v témže neomanýristickém tvarosloví. – Kroupa – Miltová (pozn. 13), s. 1070.

23 Ibidem, s. 1063.

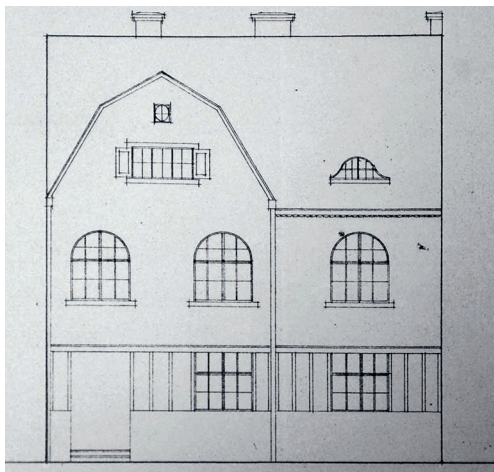
24 Ibidem, s. 1064.

9

10

11

12

Obr. 9. Rodinný dům, Brno, Tyršova 1268/7, 1921–1922, současný stav. Foto: Martin Kučera, 2019.

Obr. 10. Josef Novák, rodinné domy, Brno, Tyršova 1267/5b a 1268/7, 1921–1922, dobová fotografie novostaveb po dokončení. Repro: Výroční zpráva Obecně prospěšného stavebního a bytového družstva pro Králově Pole a okolí z let 1919–1922, s. 11.

Obr. 11. Kristián Dejmek, návrh rodinného domu, Brno, Těšínská 1281/3, březen 1922. MZA B 40 I, kart. 1555.

Obr. 12. Rodinné domy, Brno, Těšínská 1281/3 a 1282/3a, 1922–1923, současný stav. Foto: Martin Kučera, 2020.

1904, s portálem s atlanty a navazující balkonovou lodží, jehož pozdně historizující tvarosloví v převažujících neobarokních formách evokuje opulentní zdobnost paláců barokní aristokracie.²⁵

V Králově Poli je k roku 1904 potvrzeno působení dvou stavitelů a jednoho zednického mistra,²⁶ dosud však nemáme jejich jména spojena s konkrétními stavbami a svébytný typ královopolských pozdně historizujících staveb charakteristický výše popsanou kombinací lícového zdíva a štukového dekoru tak prozatím zůstává autorsky neurčen.

V Králově Poli nalezneme také kvalitní příklady secesní architektury; jednou z nejčistších ukávek secesního stylu v Brně je dům Jana Maška na Palackého třídě 879/84 od známého brněnského stavitele Františka Pawlu (1854–1922). Dekorativní uliční průčelí členěné typicky secesním florálním ornamentem s motivem kouřové linky je pod atikovým završením doplněno pozoruhodnou průběžnou kovovou markýzou, nesenou prohýbanými konzolami nad obdobně řešeným balkonem.²⁷ Výstavné secesní činžovní domy z prvního a druhého desetiletí 20. století jsou nejčteněji zastoupeny na Palackého třídě a dále v ulici Husitské a v prostoru jejího výústění do Slovanského náměstí.²⁸

V téže době se v Králově Poli objevují také progresivní stavby počínající moderny. Nejznámější stavbou tohoto druhu je Jaruškův dům Josefa Gočára (1880–1945) na Palackého třídě 1143/65 (z roku 1905), který je považován za vrchol architektonické tvorby v jeho předkubistickém období.²⁹ Méně známý je pozoruhodný architektonicky náročný raně modernistický rodinný dům na ulici Skácelově 1254/2, jehož autora ani stavebníka zatím neznáme.³⁰

Současníky nejvíce obdivovanou novostavbou a chloubou předválečného města se stala monumentální raně modernistická budova České obecné a měšťanské chlapecké a dívčí školy na Slovanském náměstí z let 1912–1913 od královopolského architekta Antonína Blažka,

■ Poznámky

25 Palackého 178/48. V ose nad portálem je štít s iniciálami stavebníka JS (Jakub Svoboda). Ibidem, s. 1063.

26 Řepa 2014 (pozn. 7), s. 713. – F. Tálský k roku 1905 udává dva stavitel. Srov. Tálský (pozn. 5), s. 52.

27 Palackého třída 879/84, rejst. č. ÚSKP 48656/7-7972, stavba z let 1905–1907. Na fasádě označeno iniciálami stavebníka JM (Jan Mašek) a datováno 1905. – Kroupa – Miltová (pozn. 13), s. 1065. – Adam Zezula, *Život a dílo stavitele Františka Pawlu (1854–1922)* (diplomová práce), Ostravská univerzita v Ostravě, 2012, s. 149–150.

28 Např. secesní nájemní domy Palackého třída 1178/57, Palackého třída 1104/55, Palackého třída 1111/53, Husitská 1127/6, Husitská 1190/9, Husitská 1115/12, Husitská 1233/13 – Slovinská 1233/1 aj.

29 Jaruškův dům, Palackého tř. 1143/65, rejst. č. ÚSKP 17836/7–164. – Kroupa – Miltová (pozn. 7), s. 1065.

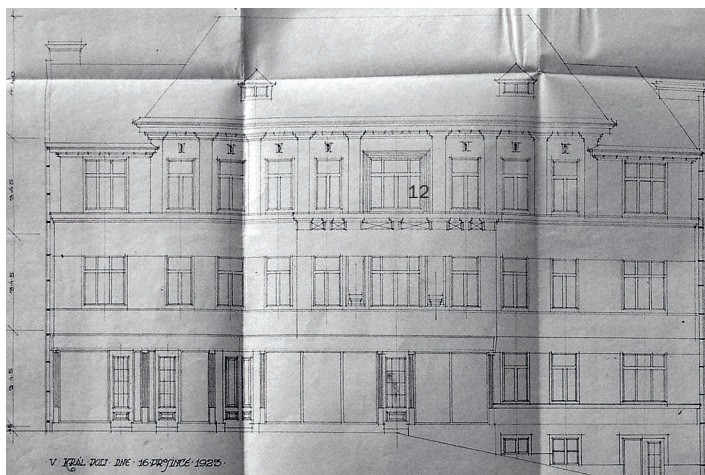
30 Skácelova 1254/2, rejst. č. ÚSKP 48639/7–7955. – Kroupa – Miltová (pozn. 7), s. 1069.

13

14

15

16

Obr. 13. Nájemní dům, Brno, Skácelova 1455/21 – Vodova, 1922–1925, dobová fotografie (první dům zleva). Repro: Brno, Staré pohlednice XIX, Královo Pole, díl 2, pohlednice č. 2794.

Obr. 14. Nájemní dům, Brno, Skácelova 1455/21 – Vodova, 1922–1925, současný stav. Foto: Martin Kučera, 2020.

Obr. 15. Tučapský a Krejčí, návrh nájemního domu, Brno, Palackého třída 1330/116 – Kollárova 1330/10, fasáda průčelí do Palackého třídy (výřez), 16. 12. 1923. MZA, B 40 I, kart. 1511.

Obr. 16. Nájemní dům, Brno, Palackého třída 1330/116 – Kollárova 1330/10, 1922–1924, současný stav. Foto: Martin Kučera, 2020.

jejíž formy se nesly v intencích historizující tradice, obohacené prvky secese i moderny.³¹

I z takto stručného nástinu je zřejmé, že již v období před 1. světovou válkou existovala v Králově Poli tradice architektonicky kvalitní výstavby. Vedle poměrně běžné produkce využívající na průčelích historizující tektonický aparát a štukové prefabrikáty (rozšířené především tam, kde se jednalo o funkční typ přízemního rodinného domu v řadové zástavbě) zdobí ulice Králova Pole také řada cenných se-

cesních staveb, jejichž výraz místy umocňují dřevěné vernakulární prvky, a konečně také architektonická díla, u kterých základní, secesí inovované historizující formy přecházejí ve více či méně působivá modernistická řešení. Hodnota poměrně početného a intaktně dochovaného souboru královopolských městských architektur z posledních dvou dekad před 1. světovou válkou by si pro svou kvalitu zasloužila samostatnou detailní studii.

Výstavba v Králově Poli 1919–1925

Po skončení 1. světové války bylo Královo Pole podle zákona přijatého Národním shromážděním 16. 4. 1919 připojeno spolu s dalšími předměstskými obcemi k Brnu a ze sebevědomého, samostatného města se tak stalo „pouze“ jedno z mnoha předměstí. V okamžiku sloučení bylo Královo Pole nejvyspělejší a také nejlidnatější ze všech připojených obcí. Všestranný rozvoj, započatý v poslední třetině 19. století a akcelerační v období po roce 1900, kontinuálně pokračoval také v meziválečných desetiletích. Jeho hnacím motorem byl (stejně jako v předchozím období) nepřetržitý růst počtu obyvatel.³²

Poválečné období provázal velký nedostatek bytů, ve Velkém Brně jich chybělo nejméně 2 000. Královo Pole pocíťovalo kritický stav bytové situace ještě o něco více než jiné předměstské obce, a to kvůli velkým průmyslovým podnikům soustředěným na jeho území. „Světová válka úplně podvázala stavební ruch na dlouhou dobu. Bytová nouze, během války tlumená zastavením veškerého podnikání hospodářského, propukla plnou silou s návratem mí-

■ Poznámky

31 Slovanské náměstí 1218/2 – Bulharská 1218/1 – Srbská 1218/2, rejst. č. ÚSKP 48629/7–7945. Pendantem Blažkovy školní budovy a dominantou jižní strany Slovanského náměstí se později stala také budova Českého státního reformního reálného gymnázia z let 1927–1929, jejíž autorství zůstává dosud nevyjasněné a bývá spojováno s Antonínem Blažkem či Jaroslavem Syřístěm (na dochovaných plánech je pouze razítko Technického oddělení zemské správy).

32 V roce 1921 mělo Královo Pole 15 179 obyvatel, v roce 1938 již 25 570 obyvatel. Podrobněji k počtu obyvatel v jednotlivých letech obou meziválečných desetiletí viz Řepa 2014 (pozn. 7), s. 190.

Obr. 17. František Hrdina, návrh nájemního domu, Brno, Slovanské nám. 1370/4, perspektivní pohled (výřez), únor 1924. MZA, fond H 755, fasc. 88.

Obr. 18. František Hrdina, návrh nájemního domu, Brno, Slovanské nám. 1370/4, půdorys přízemí (výřez), únor 1924. MZA, B 40 I, kart. 1537.

rových poměrů. Pravá bytová pohroma přivalila se zejména na města a Královo Pole (...) náleželo k místům nejpostiženějším. Sta rodin bylo bez přístřeší. Poválečná vlna drahoty, prudké sociální zápasy a úpadek veřejné mravnosti s touto neslýchanou bytovou krizí, to bylo smutné dědictví strašné války.³³

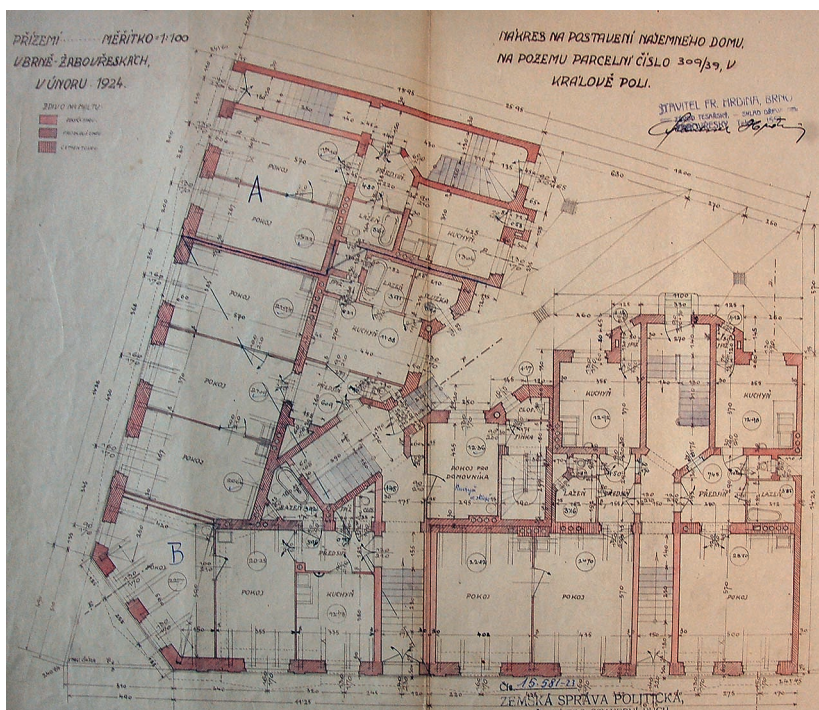
Krátce po skončení války byla v Králově Poli ustavena čtyřčlenná komise, která měla za úkol vyhledávat volné byty, její úspěšnost však nebyla velká.³⁴ Až výše zmiňovaný zákon o stavebním ruchu z roku 1921 nabídl štědrý program státní podpory a nastartoval stavební konjunkturu 20. let, čímž způsobil pozitivní zvrat situace. Problém s nedostatkem bytů hlavně pro dělnické rodiny se s novou silou projevil po roce 1929 při nástupu hospodářské krize, kdy na území Králova Pole začaly vyrůstat nouzové dělnické kolonie.³⁵ Reakcí na tuto situaci byla novela zákona o stavebním ruchu z roku 1930, zabývající se především problematikou bydlení nejnižších sociálních vrstev. Nová zákonná norma přinesla skutečnou reformu bydlení pro nemajetné a umožnila progresivní projekty malobytových nájemních domů se sociálními byty, příznačné pro výstavbu 30. let.

Po vzniku Velkého Brna byly v nově vzniklých předměstích jako řídicí orgány ustanoveny tzv. místní výbory. U obcí nad 10 tisíc obyvatel, což byl i případ Králova Pole, měl místní výbor 24 členů, kteří ze svého středu volili jednoho předsedu a dva místopředsedy. Místní výbory měly značně omezené kompetence, do jejich působnosti však mj. spadala správa obecního majetku a část stavební agendy. Místní výbor v Králově Poli byl na tomto poli velmi aktivní a stavební ruch na svém území systematicky podporoval. Sám se také v první polovině 20. let stal poměrně významným stavebním investorem. Jako první ze všech předměstských samospráv přikročil ke stavbě obecních činžovních domů, vystavěl domy pro dělníky královopolské městské cihelny aj.³⁶ Významnou měrou se také podílel na budování infrastruktury. Hned v roce 1919 začal plánovat výstavbu kanalizace a vodovodu a především elektrifikaci obce. Vodovod a elektrické osvětlení byly do Králova Pole zavedeny v roce 1921 a do roku 1925 byla dobudována kanalizační a vodovodní síť.³⁷

Dalším důležitým faktorem byla činnost místního *Obecně prospěšného stavebního*

17

18

■ Poznámky

33 Tálský (pozn. 5), s. 41.

34 Komise byla součástí místního výboru v Králově Poli. Řepa 2014 (pozn. 7), s. 191.

35 Např. nouzová dělnická kolonie – dnešní Divišova čtvrť, lidově přezdívaná „Šanghaj“ – vznikla v roce 1925 na severním svahu nad Královopolskou strojírnou, v okolí dnešní Divišovy ulice. V roce 1929 tu stálo již 154 provizorních domků dělníků z Královopolské strojírny. Podobná provizorní obydlí vznikala také v městském kamenolomu v dnešní ul. Myslínově (Resslova kolonie, tzv. Porgeska). Řepa 2014 (pozn. 7), s. 93.

36 Obecní nájemní domy, jejichž stavebníkem byl místní výbor v Králově Poli, byly Tyršova 1272/5 – Těšínská 1272/9 z let 1921–1922, podle projektu Josefa Nováka, a Skácelova 1253/2a – Těšínská 2483/1 z let 1922–1923, podle projektu Karla Lánika. Nájemní domy pro dělníky královopolské městské cihelny byly domy Bulharská 1325/53, 1323/59 a 1324/61 z let 1923–1924, podle projektu Karla Lánika.

37 František Fürst, *Královo Pole, jeho historie, vývoj a rozvoj*, Brno 1933, s. 23–25. – Řepa 2014 (pozn. 7), s. 194.

19

20

Obr. 19. Veřejný park a zástavba severní strany Slovanského náměstí, pohled na nájemní dům Slovanské nám. 1370/4. Repro: Brno, Staré pohlednice XIX, Královo Pole, díl 2, pohlednice č. 2751.

Obr. 20. Miloslav Kopřiva, Tři nájemní domy pro státní zaměstnance, Brno, Skácelova 2792/34, Skácelova 1475/36 – Purkyňova, Purkyňova 1476/72, 1924–1925. Repro: Brno, Staré pohlednice XIX, Královo Pole, díl 2, pohlednice č. 2771.

a bytového družstva pro Královo Pole a okolí (dále jen „královopolské stavební družstvo“ či „družstvo“), založeného 25. 5. 1919, v jehož čele stál Rudolf Spazier (1887–1963), významná osobnost a pozdější starosta města Brna.³⁸ V roce 1921 mělo družstvo 168 členů, v roce 1926 již 351.³⁹ Díky bankovním půjčkám a obecním, státním i zemským podporám dokázalo družstvo mezi lety 1919–1930 postavit desítky nájemních i rodinných domů: „Naše

práce – tak musíme s povděkem konstatovat – setkává se v celku se vzácným pochopením a porozuměním široké veřejnosti. Není žádným vynášením, jen pouhým zjištěním skutečnosti, že naše družstvo první aktivně a činorodě zasáhlo do radikálního řešení katastrofální bytové nouze v Králově Poli tím způsobem, jakým jedině bylo možno dojít k uspokojivým výsledkům – totiž stavbou nových domů.“⁴⁰

Díky neustálému růstu počtu obyvatel, tlaku bytové krize a dobrým ekonomickým podmínkám, nastartovaným růstem průmyslu a podnikání již v minulých obdobích, stejně jako zásluhou agility místního výboru a čilé stavební aktivity stavebního družstva mělo Královo Pole po roce 1919 optimální podmínky pro všeobecnou stavební konjunkturu. Hned počátkem 20. let tak zde nastal stavební boom, který ve druhé polovině 20. let dále akceleroval a pokračoval také v následujícím meziválečném desetiletí. Stavební ruch v Králově Poli převyšoval

ve 20. letech tempo výstavby ve všech ostatních bývalých předměstských obcích a v polovině 20. let zde byla vybudována téměř čtvrtina všech nově postavených bytů na území brněnských předměstí.⁴¹ Horečné tempo výstavby dokládají statistické údaje: v roce 1918 bylo v Králově Poli 60 ulic a 1 232 domů, v roce 1925 již 64 ulic a 1 427 domů. V první polovině 20. let tak zde bylo postaveno 195 nových domů.⁴²

Podrobně máme v pramenech zdokumentovanu stavební činnost královopolského stavebního družstva: v letech 1920–1921 družstvo postavilo blok pěti činžovních domů na ulici Purkyňově, ty byly jeho vůbec první realizací.⁴³ Poté přikročilo ke zkušební výstavbě rodinných domů a v letech 1921–1922 tak vzniklo šest typových rodinných domů v ul. Tyršově a Vodově (Vrchlického).⁴⁴ Mezi lety 1922–1923 byly

■ Poznámky

38 Podrobně k dějinám družstva a jeho stavbám viz: Pavla Cenková, V nové čtvrti. Stavby architekta Karla Lánika v Brně-Králově Poli ve 20. letech 20. století, *Zprávy památkové péče* 79, 2019, č. 3, s. 245–260. K osobnosti Rudolfa Spaziera viz Jord – Čoup – Menš, Prof. Ing. Dr. techn. Rudolf Spazier, *Internetová encyklopedie dějin Brna*, https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=2195, vyhledáno 15. 5. 2020.

39 Počty členů družstva v jednotlivých letech v období 1921–1926 viz Tálský (pozn. 5), s. 121.

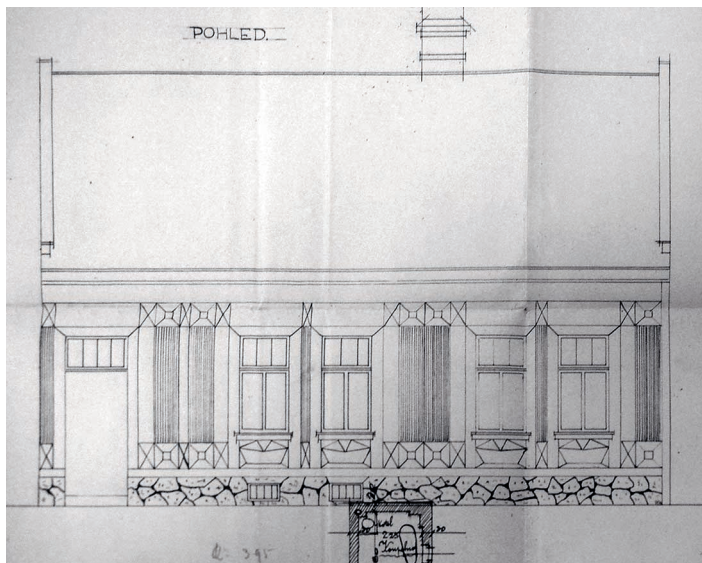
40 MZA, fond C 11, kart. 531, sign. Dr VIII 250, fol. 44–55, *Zpráva o činnosti Obecně prospěšného stavebního a bytového družstva pro Královo Pole a okolí, zapsaného společenstva s ručením omezeným, za dobu od založení družstva dne 25. května 1919 do 31. prosince 1922* (dále jen Výroční zpráva družstva 1919–1922), s. 12.

41 *Popis města Brna k soutěži na regulační plán*, Brno 1926, s. 20. – Řepa 2014 (pozn. 7), s. 191.

42 Tálský (pozn. 5) udává tyto počty domů na s. 33, 41 a 59. Na straně 33 a 41 je údaj 1 427 domů uveden k roku 1926, na s. 59 k roku 1925. Řepa udává k roku 1920 v Králově Poli 1 240 domů, k roku 1930 2 029 domů, tzn. 789 nových domů postavených v průběhu 20. let. Srov.: Řepa 2014 (pozn. 7), s. 193.

43 „Družstvo založeno 25. května 1919. Koupilo od Brna pozemek na Purkyňově ulici a postavilo na něm 5 činžovních domů s 32 byty v letech 1920–21, kdy byla největší dražota.“ Tálský (pozn. 5), s. 42. Jednalo se o blok pěti nájemních domů Purkyňova 1925/71 až 1929/79, postavených podle návrhu Karla Lánika. Srov.: Výroční zpráva družstva 1919–1922 (pozn. 40).

44 „V letech 1921–22 vystavělo 6 rodinných domků v ul. Tyršově a Vrchlického.“ Tálský (pozn. 5), s. 42. Jednalo se o čtyři rodinné domy Vodova 1263/67, 1264/69, 1265/71, 1266/73, postavené dle návrhu Miloše Lamla, a o dva rodinné domy Tyršova 1267/5b a 1268/7, dle návrhu Josefa Nováka. Srov.: Výroční zpráva družstva 1919–1922 (pozn. 40).

21

Obr. 21. Adolf Hladil, Plány rodinného domu, Brno, Berkova 1269/54, fasáda průčelí (výřez), květen 1922. MZA, B 40 I, kart. 1501.

Obr. 22. Rodinný dům, Brno, Berkova 15/52, současný stav. Foto: Martin Kučera, 2020.

22

postaveny dva velké činžovní domy (družstevní nájemní dům v nároží ulic Husitské a Bulharské) a nájemní dům pro zaměstnance státních pošt v ul. Kartouzské. V této době družstvo prověřovalo další možnosti developerských aktivit a přistoupilo k ambicióznějšímu plánu vybudovat předměstskou zónu rodinných domů v zahradách. Na rozsáhlém pozemku mezi dnešními ulicemi Dobrovského, Charvátskou, Vodovou a Vackovou tak vznikla tzv. Nová vilová čtvrť (viz dále), tj. zahradní čtvrť rodinných domů vilového typu. V první etapě (v letech 1922–1923) zde družstvo postavilo prvních 20 rodinných domů a krom toho ještě jeden rodinný dům v Černovicích.⁴⁵ V letech 1923–1924 pokračovala druhá etapa výstavby vilové čtvrti, v jejímž průběhu zde vyrostlo zbývajících 19 rodinných domů a jeden rodinný dům byl postaven v obci Česká. Současně vznikly také dva sousední nájemní domy v nároží ulic Skácelovy a Ruské.⁴⁶ Mezi lety 1925–1926 se královopolské družstvo podílelo na výstavbě tří nájemních domů pro státní zaměstnance v nároží ulic Skácelovy a Purkyňovy.⁴⁷

Celkem tedy královopolské stavební družstvo mezi lety 1920–1926 postavilo 59 domů se 160 byty.⁴⁸ Z toho bylo 12 nájemních domů (11 v Králově Poli a 1 jinde) a 47 rodinných domů (45 v Králově Poli a 2 jinde). V družstevních novostavbách v Králově Poli bylo nově ubytováno 673 osob (z toho 387 v nájemních domech a 234 v rodinných domech).⁴⁹

Z hlediska urbanismu královopolské výstavby první poloviny 20. let byla určující především skutečnost kontinuity s předchozím obdobím. Po pomlce vynucené válečnými léty výstavba plynule navázala na předválečný polohový a regulační plán a organicky pokračovala v jeho intencích. Meziválečná zástavba je tak v Králově Poli soustředěna do nového městského centra kolem Slovanského náměstí, kde tvoří samostatnou architektonicky i urbanisticky ucelenou lokalitu, a jen výjimečně zasahuje do historického jádra. Stará část Králova Pole východně od Palackého třídy tak zůstala meziválečným stavebním ruchem téměř nedotčena a rozdíl v sociálních poměrech obyvatel obou částí předměstí se ještě prohluboval. Chudobu východní části Králova Pole expresivně popisuje F. Tálský: „Malé byty! Největší procento rodin obývá byty, nedostačující už svými rozměry. Zdravý byt musí být nejen prostorný, nýbrž i suchý, vzdušný a slunný. Chceme-li poznati pravý opak toho, zajděme např. do sklepních bytů na Palackého nebo Poděbradově třídě (východní strana), neb do některých rodinných domků v ulici Barákové nebo Divišově, do brlohů činžovních kasáren, jichž celá řada v různých částech města, zejména na Mojžířově náměstí, je němým obžalobcem dnešních sociálních poměrů. Zde nepomůže výmluva na bytovou krizi. Před válkou jí nebylo a tato semeniště chorob a neřestí zhoubně podlamovala mravní sílu a tělesné zdraví nejširších vrstev obyvatelstva. A připočteme-li k tomu jinak slušné byty, v nichž se z nouze tísní v jedné místnosti

■ Poznámky

45 „V letech 1922–1923 provedlo stavbu 1 činž. domu na rohu Wilsonovy třídy a nám. Svobody se 16 byty, 20 rodinných domků ve vilové čtvrti nad Dobrovského třídou,

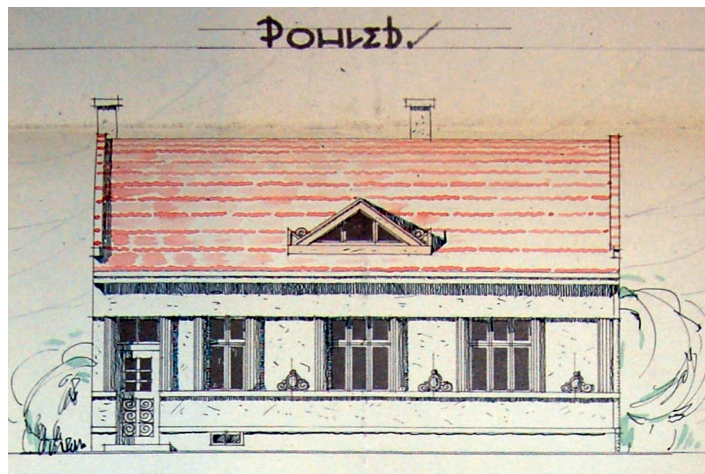
1 rodinného domku v Černovicích a 1 činž. domu v Kartouzské ulici v Brně.“ Tálský (pozn. 5), s. 42. Jednalo se o rohový nájemní dům Husitská (Wilsonova) 1283/14 – Bulharská 2 a o nájemní dům Kartouzská 225/6 (oba projektoval Karel Láník). Srov.: Výroční zpráva družstva 1919–1922 (pozn. 40) a MZA, B 40 I, kart. 1437, nefol., Zpráva o činnosti Obecně prospěšného stavebního a bytového družstva pro Královo Pole a okolí, zapsaného společenstva s ručením omezeným, za rok 1923 (dále jen Výroční zpráva družstva 1923).

46 V letech 1923–1924 dobudovalo zmíněnou vilovou čtvrť dalšími 19 domky rodinnými, vystavělo 2 činž. domy na rohu Masarykovy tř. a Ruské s 21 byty a 1 rod. dům v České. Tálský (pozn. 5), s. 42. Jednalo se o dva sousední nájemní domy Ruská 2 – Skácelova 1356/4 a Ruská 1335/4 (oba projektoval Karel Láník). Srov.: Výroční zpráva družstva 1923 (pozn. 45).

47 „A posléze v letech 1925–1926 umožnilo vystavět 3 činž. domy na rohu Masarykovy třídy a Purkyňovy s 29 byty pro státní zaměstnance.“ Tálský (pozn. 5), s. 42. Jednalo se o tři nájemní domy Skácelova 2792/34, Skácelova 1475/36 – Purkyňova 1475/70 a Purkyňova 1476/72, postavené dle projektu Miloslava Kopřivy. Srov.: MZA, C 11, karton 531, sign. Dr VIII 250, fol. 83-91, Zpráva o činnosti Obecně prospěšného stavebního a bytového družstva pro Královo Pole a okolí, zapsaného společenstva s ručením omezeným, za dobu od 1. ledna do 31. prosince 1930 (dále jen Výroční zpráva družstva 1930).

48 „Těch 59 domů se 160 byty a 673 obyvateli neodstranilo sice bytové nouze v Král. Poli, ale přispělo podstatně k jejímu zmírnění.“ Tálský (pozn. 5), s. 42. Viz také tabulku tamtéž.

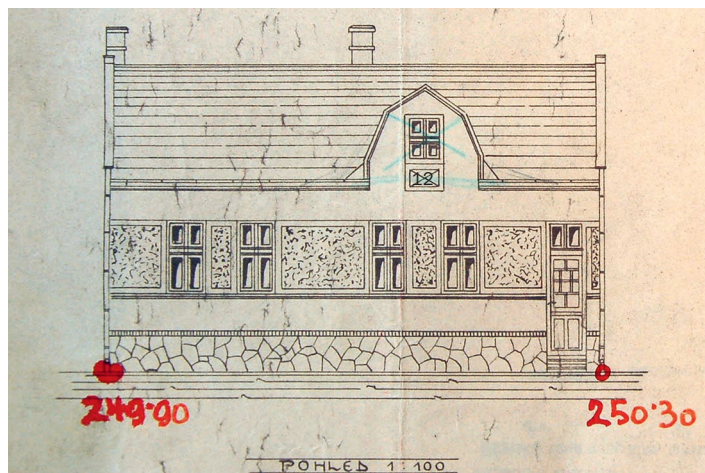
49 Jedním nájemním domem „jinde“ je míněn dům Kartouzská 225/6. Kartouzská tehdy územně patřila do katastru obce Velká Nová ulice. Dva rodinné domy „jinde“ jsou dosud neztotožněné rodinné domy vybudované pro stavebníky z řad členů družstva v Černovicích (1922–1923) a České u Brna (1923–1924).

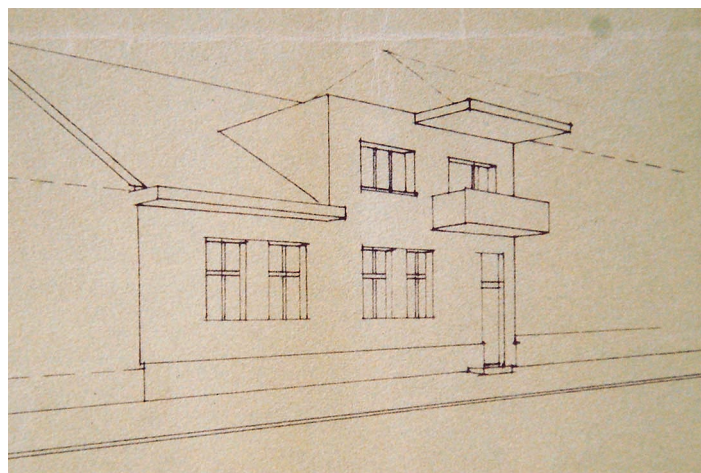
23

24

25

26

Obr. 23. Tučapský a Krejčí, plány rodinného domu, Brno, Vodova 1293/30, fasáda průčelí (výřez), září 1923. MZA, B 40 I, kart. 1474.

Obr. 24. Rodinný dům, Brno, Vodova 30 1293/30, 1923, současný stav. Foto: Martin Kučera, 2020.

Obr. 25. Eduard Grumm, plány rodinného domu, Brno, Tyršova 1278/19, fasáda průčelí (výřez), 1922. MZA, B 40 I, kart. 1539.

Obr. 26. C. Mir. Putna, plány na přestavbu rodinného domu, Brno, Tyršova 1278/19, perspektivní pohled (výřez), 13. 1. 1927. MZA, B 40 I, kart. 1539.

10 i více osob, dětí i dospělých, máme zde hrozný obraz nejtemnějších barev.⁵⁰

Během 20. let se podařilo dobudovat téměř všechny vytyčené uliční bloky po obou stranách žabovřeské cesty a postupně zastavět celý prostor „Na Devadesátce“ od Palackého třídy až k ulici Purkyňově. Vznikl tak intaktní urbanistický celek meziválečné výstavby tvořený pravidelnými uličními bloky. V prostoru centrální osy Slovanského náměstí a navazující ulice Skácelovy byly budovány převážně velké činžovní domy, v okolních ulicích pak převažovala nižší zástavba většinou přízemních či jednoplaňných řadových rodinných domů.

Dle údajů F. Tálského byly mezi lety 1918 až 1925 založeny čtyři nové královopolské ulice: Purkyňova (míněn zřejmě úsek od ul. Skácelovy), Charvátská (Chorvatská; míněn zřejmě úsek mezi Bartošovou a Dobrovského); Mečřova (na Čtvrkách; vznik ul. 1. 3. 1921), Máchova (vznik ul. 21. 12. 1923) a dále byla novými domy doplněna zástavba v ulicích v okolí Slovanského náměstí.⁵¹ Rodinné domy z první poloviny 20. let tak nacházíme především v ulicích Vodově (Vrchlického), Tyršově (v úseku mezi Vodovou a Polskou), Berkově (Smetanově; zejm. v úseku mezi Bulharskou a Vodovou)⁵² a Svatopluka Čecha (kde výstavba z této doby tvoří souvislé uliční fronty) a dále v o něco menší míře v ulicích Dobrovského, Vackově (Bartošově), Srbské, Bulharské, Těšínské, Slovinské, Charvátské a Ruské.

Důležitou součástí meziválečné výstavby byly také tři rezidenční celky: vilová kolonie královopolského družstva, soubor rodinných domů architekta Oskara Pořisky a kolonie malobytových domů architekta Josefa Poláška (viz dále).

V Králově Poli 20. let z hlediska funkce jednoznačně převažovala obytná výstavba. Z funkčních typů se zde setkáváme především s nájemními (činžovními) domy, řadovými přízemními

rodinnými domy a řadovými patrovými rodinnými domy. Typ rodinného domu či dvojdomu samostatně stojícího uprostřed zahrady, který dominoval v sousedních Žabovřeskách, reprezentují v Králově Poli pouze domy v ul. Mečřově (Na čtvrtkách) a v nové vilové čtvrti královopolského družstva.

Zástavba se vyznačuje kvalitou, obecně pro meziválečné období příznačnou – hned od počátku 20. let zde vyrůstaly novostavby podle projektů významných architektonických tvůrců: tehdejšího městského architekta Jindřicha Kumpošta, architekta moravského místodržitelství Miloše Lamla, Jaroslava Grunta, Miloslava

■ Poznámky

⁵⁰ Tálský (pozn. 5), s. 75–76.

⁵¹ „Od převratu až dodnes přibýly ještě na Devadesátce ulice Chorvatská, Máchova, Na Čtvrkách, Purkyňova, postaven dům na Kociánce a doplněny některé z dřívějších ulic (Dobrovského, Bartošova, Čechova, Smetanova, Vrchlického, Tyršova aj.).“ Tálský (pozn. 5), s. 40. Na základě čtyř výše zmíněných nových ulic uvádí Tálský zvýšení počtu ulic mezi lety 1920–1925 z 60 na 64.

⁵² Tato horní část ulice byla vytyčena a rozparcelována rozhodnutím městské rady roku 1922.

Kopřivy či Oskara Pořisky. Koncem 20. let a ve 30. letech pak zástavbu doplnily málo početné funkcionalistické stavby Josefa Poláška či Bohuslava Fuchse. Vedle všeobecně známých jmen brněnské meziválečné moderny se na podobě prvorepublikového Králova Pole významnou měrou podepsali také méně známí tvůrci, zejména Karel Láník a místní rezidenti Josef Novák či Stanislav Kučera.

Dle údajů M. Řepy působili v Králově Poli tři architekti, Antonín Blažek, Jaroslav Fiala a František Mikulka, dále devatenáct stavitelů, jeden civilní stavební inženýr (Jaroslav Čech na Slovinské 5) a šest zednických mistrů.⁵³ Z naší analýzy vyplývá, že mezi neaktivnější stavební firmy v Králově Poli první poloviny 20. let patřili Kristián Dejmek, Eduard Grumm, František Bystřický, Tučapský & Krejčí, Adolf Hladil, František Valenta či zednický mistr Jindřich Štaffa. Ve druhé polovině 20. let se k nim připojil také stavitel František Hrdina, známý ze sousedních Žabovřesk, který v Králově Poli prováděl větší množství staveb i ve 30. letech. Na sochařské výzdobě více královopolských novostaveb se pak podílel sochař Václav Hynek Mach, který v Králově Poli rovněž bydlel.⁵⁴

Stavby a jejich lidé

Analýza 56 dochovaných spisových kauz z let 1919–1925 z fondu Oddělení pro stavební ruch Zemské správy politické v Brně zachycuje, že, o něco méně vypovídající přehled stavebníků než v případě Žabovřesk, které byly předmětem zájmu předchozí studie. Je to dáno z části skutečností, že v archivním fondu Stavebního oddělení se dochovalo žabovřeských případů více (88), především byl však v Králově Poli výraznější podíl stavících právnických osob – družstev, v nichž se stavebníci ve většině případů anonymizovali, a také město v prostoru Králova Pole vedlo aktivně boj s obecným nedostatkem důstojného bydlení vlastní bytovou výstavbou.

Municipalitní stavební investice do bydlení byly výrazně motivovány sociálními důvody. Ve spisovém materiálu ke stavbě tří jednopatrových nájemních domů s malými byty pro dělníky královopolské městské cihelny v ulici Bulharské se píše: „Místní národní výbor v Králově Poli-Velké Brno stvrzuje, že v místě (Králově Poli) vzhledem k bezprostřední blízkosti vlastního Brna jest doposud následkem úžasné bytové nouze asi 200 rodin úplně bez bytů, takže jsou nuceny tyto rodiny bydlet buď v podnájmu, nebo společně s jinými domácnostmi.“⁵⁵

Výrazný sociální rozměr vykazovalo i působení královopolského stavebního družstva, mezi jehož členy probíhala živá diskuse o otázce, zda stavět rodinné domy, které byly ve své době preferovanou variantou řešení individuál-

ního bydlení, anebo se zaměřit výhradně na nájemní domy s malými byty, jež by zajistily bydlení sociálně nejvíce potřebným družstevníkům. Tato debata kulminovala zvláště po vzniku tzv. nové vilové čtvrti (viz výše). Situaci ilustruje text výroční zprávy z roku 1923, v němž vedení družstva obhajuje svůj postup. Můžeme si všimnout hrdosti, s jakou zpráva představuje předměstské rodinné domy coby nejlepší možnou formu individuálního bydlení: „Necht' si již kdokoliv soudí odlišně o výsledku naší práce, necht' neschvaluje stavby domů rodinných a doporučuje jen stavbu činžovních kasáren, jsme přece hrdi na to, že jsme vedle slušně vybavených, moderně a hygienicky zařízených sedmi domů nájemních s 57 byty postavili též 27 domů rodinných, které jsou přece jen ideálem každého člověka, každé rodiny ... Domy rodinné, jež jsme postavili a ještě postavíme, jsou a zůstanou nám vždy živým dokladem, že jsme správně chápali svůj svatý úkol družstevnický, opatřiti svým členům a jich rodinám bydliště nejlepší.“⁵⁶

Podobně vysoce kladně hodnotí „zdravé“ bydlení v rodinných domech obklopených zelení i F. Tálský, v oddílu Bytové poměry: „Po této stránce jsou u nás poměry velmi rozdílné. Nalezeme zde byty, jež snad do všech podrobností zcela odpovídají nejpřísnějším předpisům moderní bytové hygieny. Sem patří v první řadě rodinné domky, nejideálnější způsob zdravého bydlení, a mezi nimi přední místo zaujímají ony, postavené nad Dobrovského a Bartošovou ulicí zdejší Družstvem. Opatřeny všemi nejmodernějšími vymoženostmi, postaveny volně do středu zahrádek v nejzdravější části města jsou vzorem zdravých a útulných bytů.“⁵⁷

Zatímco obyvateli domů v nové vilové čtvrti se stali movitější družstevníci a také některé významné osobnosti (Sylvestr Voda, V. H. Mach), většina z běžných středostavovských obyvatel Králova Pole se musela spokojit s byty v nájemních domech. Sociální zařazení žadatelů o bydlení je možné rámcově zjistit ze spisových materiálů družstva. Roku 1923 družstvo vybudovalo nájemní dům o patnácti bytech v nároží ulic Husitské (Wilsonovy) a Bulharské (Husitská 1283/14 – Bulharská 2). Následně obdrželo celkem 108 žádostí o přidělení bytu, z nichž bylo 10 soukromníků, 9 dílovedoucích a dělníků, 13 vojáků a četníků, 25 živnostníků a 51 úředníků a učitelů. Z toho je zřejmé, že podobně jako v Žabovřeskách mezi žadateli převažovali státní zaměstnanci a učitelé, kteří tvořili téměř polovinu všech zájemců.⁵⁸ Přiliv učitelů a úředníků, kteří se do Králova Pole stěhovali, potvrzuje také F. Tálský: „Růst obce vyžádal si však brzo zřízení obecního úřadu, jenž postupem času rostl počtem zaměstnanců, přibývalo dětí a škol a tím i učitelů, zřízením

pouliční dráhy počalo období usazování úředníků z Brna u nás, k nimž pro pěknou polohu na rozhraní města a venkova přibývali i penzisté.“⁵⁹ Tálský díky tomu dokonce přirovnává Královo Pole 20. let k pražským Vinohradům: „Dohotováním tří nájemních domů pro státní zaměstnance na Masarykově třídě a četných novostaveb jiných vzroste značně počet úřednictva a přiliv jeho se stoupajícím stavebním ruchem bude stále mocnější. Neboť jeví se Královo Pole svou polohou i vzhledem pro tato povolání podobnou přitažlivostí, jako Vinohrady v Praze, čtvrt převážně úřednická.“⁶⁰

Vedle dominantních firem stavěli v Králově Poli samozřejmě také privátní stavebníci. Opět mezi nimi byli nejčteněji zastoupeni příslušníci úřednické třídy (úředník Ředitelství státních drah v Brně, úředník Moravské zemské pojišťovny v Brně, vrchní berní správce v Králově Poli), učitelé, vojáci (podplukovník) či stavebníci z justičního prostředí (manželka okresního soudce ve výslužbě). Zcela jinak je tomu ale u kategorie živnostníků; v královopolském konvolutu dochovaných spisových kauz je jich mnohem víc než v Žabovřeskách, celkem sedm osob (majitel krejčovského závodu, magister farmacie, výrobci tělocvičného nářadí atd.), více je také lépe situovaných manuálně pracujících zaměstnanců (jsou tři: faktor tiskárny Po-

■ Poznámky

⁵³ Řepa 2014 (pozn. 7), s. 198, 200. Tálský udává k roku 1925 v Králově Poli deset stavitelů, tři zednické mistry a tři sochaře. Tálský (pozn. 5), s. 52–53.

⁵⁴ „Z moderního umění sochařského dlužno se zmíniti o dílech akademického sochaře prof. V. Macha, občana královopolského, jenž obohatil naše město některými svými pracemi.“ Tálský (pozn. 5), s. 98. K osobnosti V. H. Macha viz: Jana Uhlířová, *Brněnský sochař Václav Hynek Mach* (diplomová práce), FF MU, Brno 2003. – Jana Mlatečková, Méně známá osobnost brněnského sochaře Václava Hynka Macha a jeho tvorba nejen na jižní Moravě, *Jižní Morava* 47, sv. 50, 2011, s. 209–233.

⁵⁵ MZA, B 40 I, kart. 1442, Bulharská 1325/53, 1323/59 a 1324/61, spisová agenda (dále jen spis. agenda) a plánová dokumentace (dále jen pl. dok.)

⁵⁶ Výroční zpráva družstva 1923 (pozn. 45), s. 11.

⁵⁷ Tálský (pozn. 5), s. 75.

⁵⁸ Byty byly přiděleny 3 soukromníkům, 1 dílovedoucímu, 2 vojákům a četníkům, 3 živnostníkům a 6 úředníkům. Viz Výroční zpráva družstva 1923 (pozn. 45), s. 6.

⁵⁹ Tálský (pozn. 5), s. 58. Dle Tálského údajů žilo v roce 1920 v Králově Poli 480 úředníků a učitelů, v roce 1925 již 587 (tj. o 107 osob tohoto povolání více).

⁶⁰ Ibidem, s. 58. V textu jsou zmíněny tři nájemní domy pro státní zaměstnance Skácelova (Masarykova) 2792/34, Skácelova 1475/36 – Purkyňova 70, Purkyňova 1476/72 z let 1925–1926, postavené dle projektu M. Kopřivy.

lygrafie v Brně, obchodní vedoucí v obchodě s kůží, první zámečník). Početněji jsou rovněž zastoupeny ženské stavebnice, dohromady opět sedm, z toho tři samostatně vydělávající osoby (odborná učitelka, učitelka a poštovní úřednice) a čtyři ženy v domácnosti s uvedeným povoláním manžela (soudce, dvakrát obchodník, bývalý lékárník).

Přestože se v dochovaných stavebních kauzách z prostoru Králova Pole nevyskytují velcí stavební podnikatelé – developéři, v této době již hojně působící v sousedních Žabovřeskách, i zde někteří stavebníci pojalí budovatelskou aktivitu opřenou o subvenci jako investici. Část stavebníků totiž stavěla obytné stavby jako investiční podnik a hotové nebo i ještě nedokončené domy s již vyřízenou žádostí o státní subvenci pak prodávala soukromým zájemcům o bydlení, nazývaným čekatelé staveb. Např. pro stavitele Adolfa Hladila postavil zednický mistr František Hrnčíř pět menších rodinných domů v ulici Berkova (Smetanova), které pak Hladil prodával čekatelům a rovněž na ně převáděl závazky vyplývající z bankovního úvěru i státní stavební podpory. Podobně tomu bylo i u dvojdomu Berkova 496/41 a 1225/43. Jak stojí ve spise, zednický mistr Jindřich Štaffa oba sousední domy stavěl na pozemku své matky Filomeny Štaffové „na výdělek a na prodej“. Ještě nedokončený dům budovaný Štaffou koupila roku 1922 Amalie Štěpánová, manželka Karla Štěpána, okresního soudce ve výslužbě.⁶¹ Filomena Štaffová byla formální stavebnicí i vedlejšího domu Berkova 1225/43, který od ní odkoupili manželé Julius a Štěpánka Bassovi.⁶²

Pokud shrneme dostupné údaje o královopolských stavebnících v první polovině 20. let 20. století, je možné konstatovat, že sociální skladba privátních stavebníků v Králově Poli se zásadně neodlišovala od soudobých sousedních Žabovřesk. Rozdíly tu ale byly přesto patrné. I v Králově Poli převažují středostavovští státní zaměstnanci a další stavebníci s povoláním úředního charakteru, rozdíl ale spočíval ve výrazně vyšším počtu živnostníků i výše postavených manuálně pracujících zaměstnanců. Tato skutečnost je vysvětlitelná charakterem Králova Pole jako prosperujícího sídla, jež městerský charakter se konstituoval již dávno předtím, v průběhu druhé poloviny 19. století. S tím přímo souvisí pestré portfolio živností a služeb potřebných pro existenci autonomní městské komunity a také rezidentních výrobních podniků, včetně velkého průmyslu. Královo Pole tedy disponovalo široce rozprostřenou a sociálně stratifikovanou skladbou populace skutečného města. Žabovřesky naproti tomu prožily rychlý přerod ze zemědělského sídliště v předměstskou zónu privátního bydlení pře-

vážně české úřednické střední třídy, budovanou samostatnými soukromými stavebníky nebo stavebními podnikateli.

Analýza královopolských novostaveb 1919–1925

Po roce 1919 byly pozdně historické a secesní tendence nahrazeny snahami o modernější řešení. Nejstarší skupinu královopolských realizací vzniklých v těchto intencích tvoří novostavby s dekorativními kubizujícími fasádami, přejímajícími prvky českého architektonického kubismu. Do této kategorie lze zařadit blok řadových nájemních domů ve spodní části ulice Dobrovského (obr. 1), které v letech 1919–1920 nechalo postavit ředitelství Československých státních drah. Tradiční řešení hmot zde kontrastuje s dynamickými prvky dekorativních kubizujících fasád, jejichž bohaté invenční tvarosloví je po nedávné citlivé rekonstrukci dobře zachováno.⁶³

Tomuto stylu formálně blízké byly rovněž původní fasády dvou shodně provedených sousedních nájemních domů na ulici Kartouzské 227/10 a 228/12. Investorem čtyřpatrových domů s malými byty (vyhovujícími podmínkám pro získání státní finanční podpory) bylo město Brno.⁶⁴ Původní plán průčelí domu č. 10 zachycuje originální řešení fasády členěné mřížkovým rastrem, v křížení vertikálních a horizontálních linií doplněným kubizujícím prvkem diamantově tvarovaných hvězd. Tento dynamický motiv opakoval také monumentální vstupní portál. Plán průčelí je datován k 22. 8. 1922, není však signován (obr. 7).⁶⁵ Bohužel, průčelí obou domů byla značnou měrou degradována pozdějšími zásahy.

Několik staveb s kubizujícími fasádami, konvenujícími snahám o vytvoření moderní „národní fasády“ na principech české kubistické architektury, navrhl v Králově Poli počátkem 20. let také královopolský architekt Josef Novák.⁶⁶ Architektonicky výrazný je zvláště činžovní dům v nároží ulic Tyršovy a Těšínské (Tyršova 1272/5–Těšínská 1272/9) z let 1921–1922 (obr. 3, 4, 5),⁶⁷ s invenční kubistickou fasádou, jejíž dynamika je ještě zdůrazněna nárožní dispozicí bloku a využívá v dekoru plastický motiv napodobující diamantový řez.⁶⁸ Investorem stavby byl místní výbor v Králově Poli, ve výběrovém řízení na realizaci zvítězil s nabídkou nejnižší ceny stavitel Eduard Grumm.⁶⁹ Dům je v pramenech označován jako *I. obecní nájemní dům místního výboru v Králově Poli* a pravděpodobně se jednalo o vůbec první obecní nájemní dům postavený po vzniku Vel-

dujících dětí z rozloučeného prvního manželství. Sami Štěpánovi vychovávali dále čtyřletého sirotka, a jak uvedla Amalie Štěpánová, žili „ve stísněných hospodářských poměrech“. MZA, B 40 I, kart. 1475, Berkova 496/41, spisová agenda a pl. dok.

62 „Julius Bass, israelita, narozen 28. 9. 1887 v Králově Poli, české národnosti, ženatý, jedno nezaopatřené dítě (dvouleté), manželka narozena ve Vídni 6. 12. 1898, bez majetku. Bass je vlastník domu Křížkova 1 v ceně 50 000, na němž vázne dluh 30 000, zaměstnán u otce Leopolda Bassa v Králově Poli s třetinovým podílem z čistého zisku, který obnáší 1 200,–. Bass je záložním vojínem divizní nemocnice č. 6 v Brně.“ MZA, B 40 I, kart. 1477, Berkova 1225/43, spis. agenda a pl. dok.

63 Blok tvořilo původně pět, později sedm nájemních domů: Palackého třída 157/9 – Dobrovského 157/1, Dobrovského 269/3, 319/5, 1238/7, 1239/9, 305/11, 1279/13. Soubor domů je zapsán do ÚSKP pod č. 48643/7–7959. Domy realizoval stavitel Antonín Dvořák (* 6. 6. 1885 Brno – † 1964). Srov. Kudělka (pozn. 13), s. 27–28. Kroupa – Miltová (pozn. 7), s. 1064.

64 Sousední čtyřpatrové nájemní domy Kartouzská 227/10 a 228/12 obsahovaly dohromady 40 malých jednopokojových bytů. Plány z července až srpna 1922 byly schváleny ministerstvem sociálních prací 15. 11. 1923, státní podpora byla udělena 17. 2. 1927, státní kolaudace proběhla 13. 5. 1927. Srov. MZA, B 40 I, kart. 1516, Kartouzská 227/10, spis. agenda a pl. dok.

65 Autorem by mohl být Karel Láník (viz dále), který byl od 1. 9. 1920 zaměstnancem projekční kanceláře městského stavebního úřadu. Tomu odpovídá provedení plánů i použité písmo. Zatím je však Láníkovo autorství třeba považovat za hypotézu.

66 Ing. arch. Josef Novák (* 12. 3. 1887 v Masojedech u Českého Brodu), roku 1906 absolvoval v Brně průmyslovou školu a v letech 1919–1925 studoval na České vysoké škole technické v Brně. Byl členem představenstva královopolského stavebního a bytového družstva, pro něž také projektoval (viz dále). Srov. Kudělka (pozn. 13), s. 75.

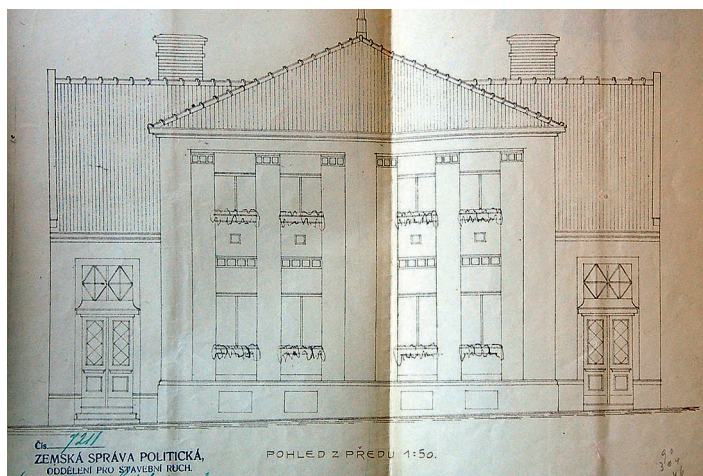
67 Nárožní dům Tyršova 1272/5 – Těšínská 1272/9, dům má rejst. č. ÚSKP 48638/7–7954. Srov. Kudělka (pozn. 13), s. 26. – Kroupa – Miltová (pozn. 7), s. 1069.

68 Plány jsou datovány v září 1921, značeny razítkem městského stavebního úřadu v Králově Poli a podepsány Josefem Novákem. Viz MZA, B 40 I, kart. 1430, Tyršova 1272/5 – Těšínská 1272/9, spis. agenda a pl. dok. Původní podobu domu zachycuje historická fotografie in: Vladimír Filip (ed.), *Brno. Staré pohlednice XIX. Královo Pole. Díl 2*, Brno (rok neuveden, pravděpodobně 2008), s. 70, pohlednice č. 2804.

69 „Po návrhu stavebního odboru usnesl se místní výbor dne 13. t. m. jednomyslně, celou stavbu zadati místnímu staviteli p. E. Grummovi, jako nejlacinějšímu za obnos 904 960 Kč.“ MZA, B 40 I, kart. 1430, Tyršova 1272/5 – Těšínská 1272/9, dopis místního výboru v Králově Poli Zemské správě politické, oddělení pro stavební ruch z 5. 12. 1921. V otevřeném výběrovém řízení soutěžilo celkem 11 stavitelů.

■ Poznámky

61 Štěpánovi jsou pozoruhodným příkladem pestrých možností sociální skladby populace. Soudce-penzista byl totiž rozvedený a jeho penze mířila na podporu dvou stu-

27

Obr. 27. Jindřich Štáffa, plány rodinných domů, Brno, Berkova 496/41 a 1225/43, fasáda průčelí (výřez), srpen 1922. MZA, B 40 I, kart. 1475.

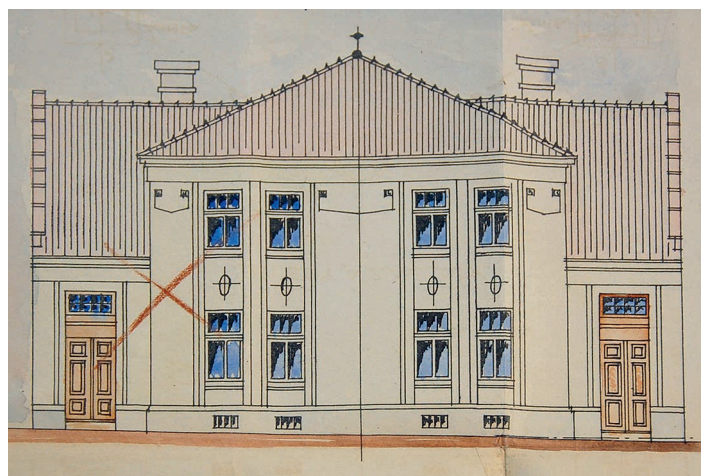
Obr. 28. Adolf Hladil, plány rodinných domů, Brno, Berkova 1290/56 až 1291/58, fasáda průčelí (výřez), květen 1923. MZA, B 40 I, kart. 1475.

kého Brna na území bývalých předměstských obcí.⁷⁰ V domě bylo situováno 17 bytů o 40 obytných místnostech a zájem o ně byl tak velký, že původně projektovaný malý krámk v přízemí v parteru domu byl dodatečně upraven na další malý byt.⁷¹

V Tyršově ul. navrhl Josef Novák také dva sousední shodně provedené malé řadové rodinné domky pro královopolské stavební družstvo – Tyršova 1267/5b a 1268/7 (obr. 9, 10).⁷² S jejich stavbou se začalo v říjnu 1921, dokončeny byly v červnu 1922 a ihned od července 1922 byly obydleny stavebníky, kteří je měli v dočasném nájmu, do budoucna se však počítalo s převodem domů do jejich vlastnictví.⁷³ Původní fasády syntetizující tradiční prvky s modernistickými detaily⁷⁴ nezůstaly bohužel dochovány, a jejich podobu tak známe pouze z historických fotografií.⁷⁵

Je třeba zmínit, že Novák byl také autorem dvou význačných veřejných novostaveb: sokolovny v ulici Srbské⁷⁶ a modlitebny sboru Československé církve husitské, která díky mohutné hranolové věži dodnes tvoří nepřehlédnutelnou dominantu okolní zástavby.⁷⁷

V rámci tehdejšího hledání podoby moderního národního stylu se uplatňoval také tzv. národní obloučkový styl, jehož dekor, vycházející z českých lidových motivů, měl stát v opozici proti pozdně historizujícímu dekoru spatému s vídeňskou architekturou a érou Rakouska-Uherska. Kvalitním příkladem tohoto typu architektury v Králově Poli z počátku 20. let je mj. pětipatrový nájemní dům Štefánikova 123/63 od architektů Jaroslava Grunta a Miloše Lamla, postavený mezi lety 1923–1925

28

(obr. 8).⁷⁸ Charakteristická vnitřní dispozice vycházela z nároků zákona o stavebním ruchu na přidělení státní finanční podpory: centrální schodiště osově dělilo prostor domu na dvě poloviny a v každém patře byly symetricky rozmístěny dvou- až třípokojové bytové jednotky, vždy po dvou na každém patře.

Miloš Laml (obdobně jako Josef Novák) také navrhl typový rodinný dům pro královopolské stavební družstvo a dle jeho návrhu následně vznikl blok čtyř shodně řešených řadových rodinných domů (sestavující ze dvou dvojic zrcad-

■ Poznámky

70 Stavební povolení I. obecního nájemního domu místního výboru v Králově Poli bylo vydáno 31. 10. 1921, státní finanční podpora byla udělena 28. 2. 1922. Stavba probíhala od 31. 10. 1921 do konce června 1922. Povolení k obývání bylo vydáno 15. 7. 1922, státní kolaudace proběhla 21. 02. 1924. MZA, B 40 I, kart. 1430, Tyršova 1272/5 – Těšínská 1272/9, spis. agenda a pl. dok.

71 „Dovoluji si zdvořile sdělit, že byl původně projektovaný krám v přízemí novostavby I. nájemního obecního domu (roh Polské a Tyršovy ulice v Králově Poli) přeměněn, vzhledem k velikému počtu uchazečů o byt dosud neuspokojených, na menší byt o jednom pokoji (kabinetu) a jedné kuchyni a pronajat za prozatímní měsíční nájem 70. Kč.“ MZA, B 40 I, kart. 1430, Tyršova 1272/5 – Těšínská 1272/9, dopis místního výboru v Králově Poli Zemské správě politické, oddělení pro stavební ruch z 16. 8. 1922.

72 „Proto jsme vzali za vděk stavebními místy, jež jsme mohli dostat od obce. Vytvořili jsme tudíž dvě stavební místa v ulici Tyršově a čtyři místa v ulici Vrchlického. Pánové Ing. Josef Novák a Ing. Miloš Laml navrhli a vypracovali po jednom typu, z nichž provedeny dva domy v ulici Tyršově dle návrhu Ing. Nováka a čtyři domy v ulici Vrchlického dle návrhu Ing. Lamla.“ Výroční zpráva družstva 1919–1922 (pozn. 40), s. 9. Státní podpora byla udělena 30. 11. 1921, stavba probíhala od října 1921 do června 1922. Domy byly obydleny od července 1922.

73 „Stavebníci jsou prozatím nájemníky domů, družstvo

s nimi uzavřelo zvláštní nájemní smlouvy na dobu, pokud nebude možno převést je do jejich vlastnictví.“ Výroční zpráva družstva 1919–1922 (pozn. 40), s. 9.

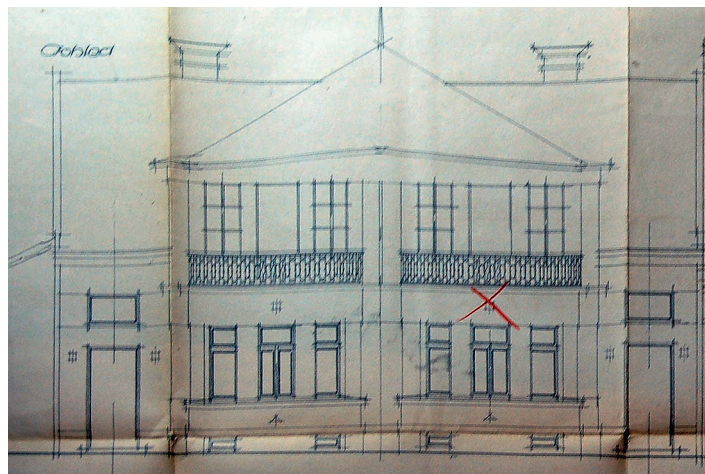
74 Zdeněk Kudělka postuloval formální analogii Novákových rodinných domů v Tyršově s pražskými kubistickými stavbami desátých let, zejména s vilami Josefa Chochola. Srov. Kudělka (pozn. 13), s. 26. My sledujeme spíše převažující vliv anglických inspirací. Viz např. formálně obdobný řadový dvojdům, Brno-Žabovřesky, Tolstého 673/16 a 673/16a, z let 1923–1924, jehož „řešení synkretizující anglické vzory a zjednodušené historizující prvky s prvky rané moderny dobře ilustruje dobový experimentální přístup v hledání optimálního tvaru moderního rodinného domu“. Cenková – Homola (pozn. 1), s. 499. Totéž podle nás platí také o obou domech na Tyršově.

75 Fotografie novostavby v době dokončení: Výroční zpráva družstva 1919–1922 (pozn. 40), s. 11. Viz také fotografie: Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury (dále jen MuMB-ODA), neg. č. E 31.360/46.144, publikováno in: Zdeněk Kudělka – Jindřich Chatrný (edd.), *O nové Brno. Brněnská architektura 1919–1939*, Brno 2000, s. 11.

76 Stavba sokolovny započala již v roce 1914, realizace se protáhla až do roku 1920. V roce 1936 byla připojena přístavba Josefa Poláška a Karla Lánika. Podrobněji viz Cenková (pozn. 38).

77 Modlitebna sboru Československé církve husitské z let 1925–1927 byla vybudována na rozlehlé parcele v nároží mezi ul. Charvátskou a Svatopluka Čecha. První moderně pojatou sakrální stavbu v brněnském prostředí Novák koncipoval jako víceúčelovou budovu, kdy v jednom křídle byla situována reprezentační část s vlastním chrámem a v druhém křídle pak utilitárněji řešená část s byty a technickým zázemím. Obě křídla propojila vysoká hranolová věž. Srov. Jan Locker, *Meziválečná sakrální architektura v Brně* (diplomová práce), FF MU, Brno 2006. – Kroupa – Miltová (pozn. 7), s. 1069.

78 Petra Hlaváčková et al., *Brněnský architektonický manuál. Průvodce architekturou 1918–1945*, 2. vyd., Brno 2017, heslo C282, s. 233. Historická fotografie domu srov.: MuMB-ODA, reprofoto, neg. č. E 31.437/46.221, fotografie z let 1945–1960, publikováno in: Kudělka – Chatrný (pozn. 75), s. 60.

29

30

Obr. 29. Adolf Hladil, plány dvojdomu Berkova 1317/48 a 1318/50, fasáda průčelí (výřez), srpen 1923. MZA, B 40 I, kart. 1510.

Obr. 30. Rodinné domy, Brno, Berkova 1317/48 a 1318/50, 1923, současný stav. Foto: Martin Kučera, 2020.

lově obrácených dvojdomů) v ulici Vodově z let 1921–1922 (obr. 6).⁷⁹ Fasády uplatňovaly pozoruhodný modernistický geometrický dekor v podobě barevně odlišených horizontálních pásů, průčelí domů doplňovaly vnější dřevěné okenice či kvadratické balkony lemované subtilně tvarovaným kovovým zábradlím.⁸⁰

Monumentalizující linii modernistických staveb zastupuje dvojice budov Jindřicha Kumpošta z let 1923–1925, situovaných v protilehlých rohových parcelách v křížení ulic Palackého a Husitské.⁸¹ Symetricky uspořádané zrcadlově totožné stavby byly urbanisticky význačné, neboť vytvořily monumentální vstup k Husitské třídě a Slovanskému náměstí. Stavebníkem byl místní výbor v Králově Poli za využití státní finanční podpory. Podle podmínek zákona musely u subvencovaných staveb obytné prostory zabírat alespoň dvě třetiny ploch. Díky tomuto požadavku zde vznikly moderní polyfunkční budovy, spojující obytnou a veřejnou funkci. Každá z budov disponovala 16 bytovými jednotkami v patře, zatímco v přízemí byly prostory určené k pronájmu. Jeden z nich využila Městská spořitelna v Králově Poli, druhý ve své době slavná Brychtova kavárna. Interiér hlavní haly bankovního domu byl v dobovém tisku vydvíhován pro svoji důstojnost, jednoduchost a účelnost, kontrastující s přehnanou zdobností a ostentativním luxusem rakousko-uherských úřadoven. Realizace projektu se neobešla bez komplikovaných sporů mezi architektem Kumpoštem, královopolským místním výborem a Městskou spořitelnou, které měly soudní dohru. To také pravděpodobně vysvětluje, proč

Kumpošt jako autor dalších královopolských staveb ve 20. letech nevystupuje.⁸²

O to více se v Králově Poli uplatnil Kumpoštův kolega z oddělení architektury městského stavebního úřadu Karel Láník. Početnému souboru jeho staveb byla věnována samostatná studie,⁸³ zde tedy jeho činnost pouze krátce shrneme: K. Láník úzce spolupracoval s královopolským stavebním družstvem, byl v podstatě jeho „dvorním architektem“, a projektoval rovněž pro místní výbor. Architektovu spolupráci s družstvem zahájil projekt bloku pěti družstevních činžovních domů na ulici Purkyňově (Purkyňova 1925/71 až 1929/79; 1920–1921), později rozšířený ještě o nájemní dům (Královopolská 2713/149; 1927–1928). Dle Láníkových projektů bylo dále v rychlém sledu postaveno několik monumentálních nárožních činžovních domů, jejichž průčelí byla obrácena do Slovanského náměstí, a výrazným způsobem tak formovaly podobu centra nového Králova Pole: družstevní nájemní dům v nároží ulic Husitské a Bulharské (Husitská 1283/14 – Bulharská 2; 1922–1923), obecní nájemní dům v nároží ulic Skácelovy a Těšínské (Skácelova 1253/2a – Těšínská 2483/1; 1922–1923) a dva sousední družstevní nájemní domy v nároží Skácelovy a Ruské (Skácelova 1356/4 – Ruská 2 a Ruská 1335/4; 1923–1924). Všechny tyto domy byly postaveny se státní finanční podporou, a obsahovaly tedy zákonem předepsané dvou- a třípokojové byty, symetricky rozvržené v jednotlivých patrech. Současně byl dle Láníkových projektů realizován nájemní dům pro zaměstnance státních pošt v ul. Kartouzské (Kartouzská 225/6; 1922–1923) a tři jednopatrové nájemní domy pro dělníky královopolské městské cihelny v ul. Bulharské.⁸⁴ Karel Láník byl také autorem projektů většiny typových rodinných domů nové vilové čtvrti královopolského družstva, „jež se svou nadčasovou elegancí a noblesou a synergic-

kým působením architektonických tvarů řadí k nejkvalitnějším příkladům urbánní tvorby v 20. letech 20. století v Brně“.⁸⁵

■ Poznámky

79 Vodova 1263/67, 1264/69, 1265/71, 1266/73 (viz výše pozn. 44 a 73). Státní podpora byla udělena 30. 11. 1921, stavba probíhala od října 1921 do června 1922. Domy byly obydleny od července 1922. Výroční zpráva družstva 1919–1922 (pozn. 40), s. 9.

80 Výroční zpráva družstva 1919–1922 (pozn. 40), s. 10, fotografie novostavby v době dokončení. Z původních prvků zůstala na některých domech dochována pouze zábradlí balkonů.

81 Dvojice nárožních domů Palackého třída 1365/59 – Husitská 1365/1 a Palackého třída 1364/61 – Husitská 1364/2, 4. Domy jsou KP, rejst. č. 48622/7-7938. Podrobně viz: Petr Pelcák – Ivan Wahla (edd.), *Jindřich Kumpošt 1891–1968*, Brno 2006, s. 11 a 19. – Lenka Kudělková – Miroslava Menšíková – Pavel Slaný (edd.), *Ve službě veřejnosti. 150 let České spořitelny v Brně*, Brno 2002. – Hlaváčková (pozn. 78), s. 233, heslo C284.

82 Až v letech 1927–1932 vznikly dle Kumpoštova projektu obytné domy družstev Stavog a Blahobyt na pomezí Brna a Králova Pole, mezi ulicemi Pod kaštaný a Kounicovou. Srov. Hlaváčková (pozn. 78), s. 236, heslo C294.

83 K architektu Láníkovi viz: Pavla Cenková, Karel Láník (1886–1956), zapomenutý brněnský architekt, *Zprávy památkové péče* 76, příloha, 2016, s. 113–121. – Cenková (pozn. 38).

84 Bulharská 1325/53, 1323/59 a 1324/61 z let 1923–1924. Dva domy byly postaveny jako polořadové vedle sebe, třetí stál samostatně o něco dál. Funkčně se jednalo o nájemní domy, avšak z důvodu nízké zástavby okolí bylo zvoleno řešení pouze jednopatrových domů, z nichž každý obsahoval čtyři jednopokojové byty (celkem tedy vzniklo 12 malometrážních jednopokojových bytů). Podrobně viz Cenková, (pozn. 38), s. 257–259.

85 Cenková (pozn. 38), s. 260.

31

Obr. 31. Rodinný dům, Brno, Berkova 1322/66, 1923, současný stav. Foto: Martin Kučera, 2020.

V této souvislosti podává opět důležité svědectví F. Tálský, když v dobovém textu jmenuje stavby, které jsou podle něj mezi novějšími budovami Králova Pole nejvíce hodny ocenění. Vedle výše zmiňovaných realizací J. Nováka či J. Kumpošta vyzdvihuje právě také tvorbu Karla Láníka: „Z rámce šablonovitých staveb novějších vymyká se ladná a architektonicky cenná budova škol měšťanských na náměstí Svobody, ozdobena sousošími, výtvar arch. F. Blažka. Z moderních budov zasluhují zmínky Husův dům od arch. J. Nováka, obecní domy na Palackého třídě (městská Spořitelna a Brychtova kavárna) od arch. J. Kumpošta a některé družstevní domy (Wilsonova 14, vilová čtvrť) od arch. K. Láníka. Kromě toho i některé jiné domy, zejména vily jsou vkusně stavěny.“⁸⁶

Láníkův svébytný styl „lze považovat za příklad tradiční meziválečné architektury, vzdálené modernistické avantgardě, a přesto zohledňující a využívající aktuální ideové i formální tendence“.⁸⁷

Je zjevné, že právě tento formální styl „jiné“, „klasicizující“ či tradiční moderny obecně trend výstavby v Králově Poli první poloviny 20. let nejlépe charakterizoval. Vyznačoval se zřetelnou kontinuitou s principy historizující tradice a v dekoraci fasád eklektickým způsobem kombinoval prvky geometrické moderny, českého architektonického kubismu či redukovaný dekor národního obloučkového stylu. Stavby tohoto druhu tvoří cenný doklad podoby spíše konzervativnějšího estetického názoru a stavebního řešení v soudobé architektonické tvorbě, který však dobře dokládá většinový vkus a představu o reprezentaci příslušníků české střední třídy tehdejší doby.

Synkretickým stylem jsou Láníkově architektonické formálně blízké např. dva sousední rodinné domy Těšínská 1281/3 a 1282/3a stavitele Kristiána Dejmeke z let 1922–1923 (obr. 11, 12).⁸⁸ Jejich průčelí jsou téměř bez dekoru, pouze soklová zóna je traktována úzkými vertikálními obloukovými pásy. Průčelí vrcholí nad dvěma řadami oken (okna v přízemí jsou obdélná, zatímco okna v patře mají půlkruhové záklenky) vysokými obloukovými osovými štíty. K tomu uvádí stavitel Dejmek následující: „Jelikož přistaven byl k rodinnému domu dvoupatrový obec. činž. dům, nařizeno bylo při komisi stavbu rodinného domu pokud možno zvýšiti tak, aby připojení obou domů po stránce architektonické lépe vypadalo, proto nutno bylo též zřídit do ulice štít na půd. Tím zvětšil se náklad domu o zvýšení celé budovy a zřízení štítu.“⁸⁹ Tato zmínka dobře ilustruje obecnou skutečnost, že v námi sledovaném období bylo důsledně dbáno na dobré začlenění novostaveb do svého okolí a rovněž byl kladen důraz na jednotné působení zástavby jako celku.⁹⁰

Do skupiny staveb formálního výrazu klasicizující moderny lze zařadit také rohový činžovní dům Skácelova 1455/21 – Vodova (obr. 13, 14), který byl postaven rovněž v první polovině 20. let, jehož autora však neznáme. Symetricky komponovaná skladba obou jeho průčelí, traktovaná rizality tvořenými vrstvenými obdélníky sdružujícími okna druhého a třetího patra, působí klidným, vyváženým dojmem.⁹¹

Silně tradiční, klasicizující přístup, v jehož formách lze rozpoznat zřetelnou inspiraci Blažkovou školní budovou na Slovanském náměstí (viz výše), představuje nárožní nájemní dům majitele krejčovského závodu Rudolfa Marši na Palackého třídě 1330/116 (obr. 15, 16).⁹² Pro stavbu vyplňující proluku ve starší zástavbě Palackého třídy zvolila stavební kancelář Tučapský a Krejčí výrazně zaoblené náro-

ží, vyvrcholené výrazně přečnívající kazetovou korunní římsou a trojúhelným osovým štítem.

O poznání expresivnější formy vykazují kubičující fasády monumentálního bloku tří spojených nájemních domů na Slovanském náměstí od stavitele Františka Hrdiny z let 1922–1924 (obr. 17, 18, 19),⁹³ situovaného naproti předválečné školní budově Antonína Blažka. Monumentální třípatrová rohová budova se zkoseným nárožím, jejíž nestejně dlouhé fronty svírají ostrý úhel, umožnila vytvoření gradující formy fasád. Patrové arkýře, sdružující vždy dvě okení osy v úrovni druhého a třetího patra, rytmičují zvlněné plochy fasád a umocňují dynamický dojem expresivně řazených hmot.

■ Poznámky

⁸⁶ Tálský (pozn. 5), s. 98. Domem Wilsonova 14 je míněn družstevní nájemní dům Husitská 1283/14 – Bulharská 2. Souslovím „vilová čtvrť“ Tálský míní tzv. novou vilovou čtvrť královopolského stavebního družstva.

⁸⁷ Cenková (pozn. 38), s. 260.

⁸⁸ Domy Těšínská 1281/3 a 1282/3 projektoval a realizoval stavitel Kristián Dejmek. Nabyvateli domu č. 3 byli podplukovník Bohuslav Červenka s chotí Zdeňkou, dům č. 3a obýval zřejmě sám stavitel Dejmek. Spisová agenda je dochována k domu č. 3: Plány jsou datovány v březnu 1922, stavební povolení bylo vydáno 27. 4. 1922, stavba probíhala od července 1922 do května 1923, povolení k obývání bylo uděleno k 1. 6. 1923, státní kolaudace proběhla 22. 12. 1925. MZA, B 40 I, kart. 1555, Těšínská 1281/3, spis. agenda a pl. dok. Průčelí obou domů jsou památkově chráněna, rejst. č. ÚSKP 48637/7–7953.

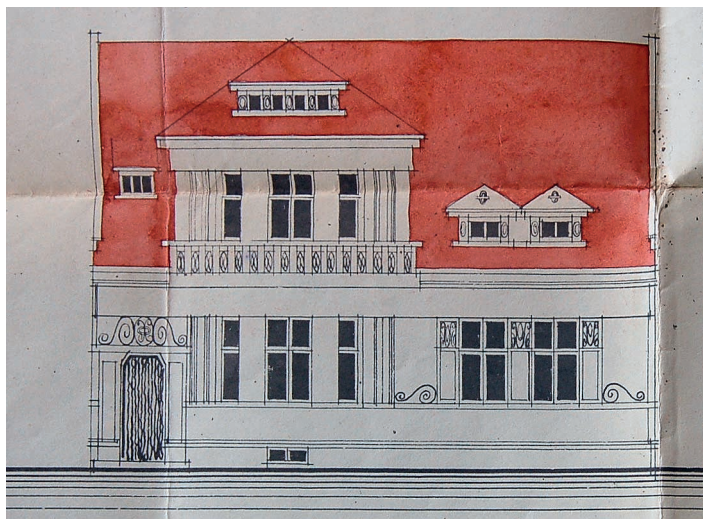
⁸⁹ MZA, B 40 I, kart. 1555, Těšínská 1281/3, rozpočet stavby, 29. 5. 1923.

⁹⁰ Srov.: Cenková (pozn. 38).

⁹¹ Filip (pozn. 68), s. 65, pohlednice č. 2794. Dům Skácelova 1455/21 je na snímku zachycen jako první zleva.

⁹² Rohový dvoupatrový nájemní dům Palackého třída 1330/116 – Kollárova 1330/10 projektovala a realizovala stavitelská kancelář Tučapský a Krejčí, nabyvatelem byl Josef Marša, majitel krejčovského závodu. Plány jsou datovány 16. 12. 1923, státní kolaudace proběhla 24. 9. 1925. MZA, B 40 I, kart. 1511, Palackého třída 1330/116, spis. agenda a pl. dok. Průčelí domu je evidováno v ÚSKP pod č. 48658/7-7974.

⁹³ Rohový blok tří spojených, jednotně koncipovaných nájemních domů (dům A – Slovanské nám. 1369/4a, dům B – Slovanské nám. 1370/4 – Srbská 1370/1 a dům C – Srbská 1371/1a) projektoval, realizoval a vlastnil developer František Hrdina. První plány (studie) byly vytvořeny v červenci 1923, obsáhlý technický popis stavby je datován 23. 12. 1923, definitivní plány jsou datovány v únoru 1924. MZA, B 40 I, kart. 1537, Slovanské nám. 1369/4 a 1370/4, – Srbská 1370/1 a 1371/1a, spis. agenda a pl. dok. MZA, fond H 755 František Hrdina, stavitel, Brno (1892) 1907–1952 (dále jen MZA, H 755), fasc. 88. Domy jsou evidovány v ÚSKP pod rejst. č. 48630/7-7946.

32

33

Obr. 32. Tučapský a Krejčí, plány rodinného domu, Brno, Vodova 1294/28, fasáda průčelí (výřez), květen 1923. MZA, B 40 I, kart. 1483.

Obr. 33. Rodinný dům, Brno, Vodova 1294/28, 1923, současný stav. Foto: Martin Kučera, 2020.

Kapitolu výstavby nájemních domů v prostoru „Na Devadesátce“ uzavírá projekt *tří činžovních domů pro státní zaměstnance*, postavených v letech 1925–1926 na rohové parcele mezi ulicemi Purkyňovou a Skácelovou (obr. 20) podle projektu Miloslava Kopřivy (za přispění královopolského stavebního družstva).⁹⁴ Hladké fasády jsou členěny pouze pravidelným rastrem téměř čtvercových oken s hranolovými parapetními římsami, střídavé pojetí doplňují lapidární čtvercové arkýře a vyložená korunní římsa. V rámci souboru královopolských staveb první poloviny 20. let představují tyto fasády jedno z mála čistě modernistických řešení.

Vedle nájemních domů tvořily významnou součást obytné výstavby v Králově Poli také běžné rodinné domy vznikající zpravidla bez výrazných architektonických ambicí, za účelem zajištění dostupného bydlení. Většinou se jednalo o přízemní či jednopodlažní městské řadové rodinné domy doplňující uliční síť v okolí Slovanského náměstí. Z formálního i funkčního hlediska se nejednalo o nikterak průlomové stavby, většina z nich byla zcela konvenční a vycházela z tradičního tvarosloví prvních dvou desetiletí 20. století. Jejich zhodnocení ztěžuje fakt, že původní podoba většiny z nich byla ztracena pozdějšími úpravami. Přesto jsme se pokusili v rámci naší dokumentovaného konvolu tu klasifikovat čtyři nejčastěji se vyskytující typy řadových rodinných domů:

1. *Přízemní dům venkovského typu*: jejich forma vycházela z tradiční architektury země-

dělských vsí. Charakteristická byla podélná trojosá dispozice s dvojicí vertikálně orientovaných obdélných oken a s vysokými vchodovými dveřmi s nadsvětlíkem, umístěnými v krajní ose. Bohatý štukový dekor fasád kombinoval formy přejímané z průčelí venkovských staveb s historizujícími či secesními prvky. Jako příklady lze uvést dva sousední domy na ulici Berkově 15/52 a 1269/54 (Adolf Hladil, 1922) (obr. 21, 22),⁹⁵ dům Vodova 1293/30 (Tučapský a Krejčí, 1923) (obr. 23, 24),⁹⁶ Svatopluka Čecha 1286/54 (František Valenta, 1923)⁹⁷ či původní podobu domu Tyršova 1278/19 (Eduard Grumm, 1922) (obr. 25).⁹⁸ Domy tohoto typu byly později často přestavovány, některé z nich už během druhé poloviny 20. let (obr. 26).

2. *Klasicizující typ*: dalším typem byly patrové rodinné domy vycházející formálně z architektury pozdního historismu a secese, zpravidla s klasicizujícím akcentem konvenujícím tradičnímu estetickému cítění. Nejčastěji se jednalo o osově komponovaný dvojdom obsahující dvě totožné řešení, pouze zrcadlově ob-

spis. agenda a pl. dok. Sousední dům Berkova 15/52 vznikl současně a je též dílem stavitele Adolfa Hladila. Usuzujeme tak z dochovaného plánu uliční situace, kde jsou oba půdorysně shodné domy označeny jménem A. Hladila, a z těsné formální podobnosti ve zpracování původních fasád obou domů.

96 Dům Vodova 1293/30 projektovala a realizovala stavitelská kancelář Tučapský a Krejčí, nabyvatelem byl Josef Blokša, úředník Moravské zemské pojišťovny (původně Jana Cvrkalová, manželka poštovního úředníka). Plány jsou datovány v září 1923, stavební povolení bylo vydáno 7. 8. 1923, stavba probíhala od 7. 8. 1923 do 20. 9. 1923, povolení k obývání bylo vydáno 28. 9. 1923, státní kolaudace proběhla 30. 4. 1925. MZA, B 40 I, kart. 1474, Vodova 1293/30, spis. agenda a pl. dok.

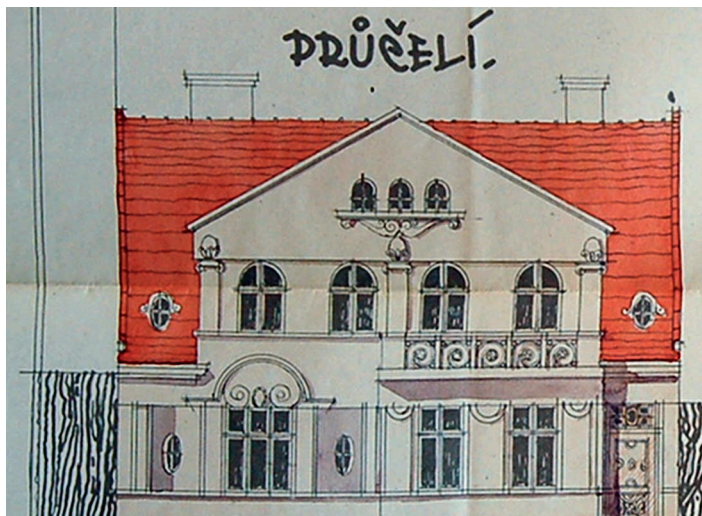
97 Dům Svatopluka Čecha 1286/54 projektoval a realizoval stavitel František Valenta. Nabyvateli byli Vendelín Vaněk (faktor tiskárny Polygrafie v Brně) s manželkou Emilií. Plány jsou datovány v lednu 1923, stavební povolení bylo vydáno 16. 5. 1923, stavba probíhala od 10. 2. 1923 do 15. 7. 1923, povolení k obývání bylo uděleno k 15. 7. 1923. Státní kolaudace proběhla 10. 8. 1925. MZA, B 40 I, kart. 1453, Svatopluka Čecha 1286/54, spis. agenda a pl. dok. Velmi podobný byl také dům Svatopluka Čecha 1285/55, rovněž od Fr. Valenty, který však byl rozšířen a přestavěn již roku 1927. MZA, B 40 I, kart. 1497, Svatopluka Čecha 1285/55, spis. agenda a pl. dok.

98 Dům Tyršova 1278/19 realizoval stavitel Eduard Grumm. Nabyvateli byli manželé Antonín a Marie Valouškovi. Plány z roku 1922 nejsou datovány, stavební povolení bylo vydáno 18. 7. 1922, stavba probíhala od srpna do listopadu 1922, povolení k obývání bylo uděleno v listopadu 1922. Státní kolaudace proběhla 10. 8. 1925. V domě se nacházel malý byt o třech místnostech – jedné kuchyni a dvou pokojích. Již roku 1927 byl dům rozšířen na 80 m² a přestavěn podle projektu architekta C. Mir. Putny z 13. 1. 1927. Z přízemního „vesnického“ domku se tak stal moderní městský rodinný dům ve střídavých funkcionalistických formách. MZA, B 40 I, kart. 1539, Tyršova 1278/19, spis. agenda a pl. dok.

■ Poznámky

94 Jedná se o blok tří nájemních domů Skácelova 2792/34, Skácelova 1475/36 – Purkyňova 70 a Purkyňova 1476/72. Projekt vznikl roku 1924, realizace probíhala v letech 1925–1926. Srov. Tálský (pozn. 5), s. 42. Domy ve výčtu družstevních staveb zřejmě zmiňuje také Výroční zpráva z roku 1930 (pozn. 47), s. 5. Srov. též: Filip (pozn. 68), s. 53, pohlednice č. 2771.

95 Dům Berkova 1269/54 projektoval a realizoval stavitel Adolf Hladil, nabyvatelkou byla Adéla Blumová, manželka obchodníka. Plány jsou datovány v květnu 1922, stavební povolení bylo vydáno 16. 8. 1921, stavba probíhala od srpna 1921 do června 1922, povolení k obývání bylo vydáno k 1. 7. 1922. Státní kolaudace proběhla 19. 3. 1926. MZA, B 40 I, kart. 1501, Berkova 1269/54,

35

36

Obr. 34. *Tučapský a Krejčí, plány rodinného domu, Brno, Tyršova 1329/15, fasáda průčelí (výřez), duben 1923. MZA, B 40 I, kart. 1479.*

Obr. 35. *Rodinný dům, Brno, Tyršova 1329/15, 1923–1924, současný stav. Foto: Martin Kučera, 2019.*

rácené bytové jednotky. Velmi časté u nich bylo využití mohutných mansardových či jehlanco- vých střech, trojúhelníkových štítů ve vrcholech průčelí, různých typů okenních šambrán a portálů, členění fasád pomocí lizénových rámců a štukový dekor komponovaný pomocí různých obdélných rámců či vpadlých ploch, či použití kombinace hrubých a jemných omítek. Typickými případy byly např. dvojdomy Berkova 496/41 a 1225/43 (Jindřich Štaffa, 1921–1922) (obr. 27)⁹⁹ a Berkova 56/1290 až 58/1291 (Adolf Hladil, 1923) (obr. 28).¹⁰⁰

3. *Domy s výrazným balkonem v patře:* výrazný balkon v uličním průčelí, často s dekorativně tvarovaným kovovým zábradlím, byl obecně velmi oblíbeným dobovým prvkem a objevuje se u řady královopolských rodinných domů z první i druhé poloviny 20. let. Svěbytným opakujícím se řešením průčelí pak byl půlkruhový arkýř v přízemí nesoucí v patře výrazně před- sunutý půlkruhový balkon, opatřený balustrádou. U domů tohoto typu byly často užívány půlkruhové záklenky otvorů a fasády některých z nich, zdobené nejružnějšími štukovými deko- racemi, nabývaly až lehce bizarních forem. Vět- šinou obsahovaly vícepokojové byty s (o něco) luxusnějším vybavením interiérů, než bylo běž- né. Tento druh domů byl pro výstavbu v Králo- vě Poli natolik příznačný, že jej lze zhodnotit ja- ko zdejší lokální kuriozitu: okázale vnější formy nevelkých staveb demonstrovaly společenské ambice jejich stavebníků. Typickými příklady jsou dvojdomy Berkova 1317/48 a 1318/50

(Adolf Hladil, 1923) (obr. 29, 30)¹⁰¹ či Berko- va 66 (Tučapský a Krejčí, 1923) (obr. 31).¹⁰² Variantu s arkýřovým pokojem v přízemí a ob- délným balkonem v patře pak představuje Vo- dova 1294/28 (Tučapský a Krejčí, 1923) (obr. 32, 33)¹⁰³ či Tyršova 1329/15 (Tučapský a Krejčí, 1923–1924) (obr. 34, 35).¹⁰⁴

■ Poznámky

99 Dvojdom Berkova 496/41 a 1225/43 projektoval a re- alizoval stavitel Jindřich Štaffa. U Berkovy 41 byla nabyva- telkou Amálie Štěpánová, u Berkovy 43 manželé Julius a Štěpánka Baasovi. Plány jsou datovány v srpnu 1922, stavební povolení bylo vydáno 21. 7. 1921, stavba dvoj- domu byla zahájena v létě 1921 a ukončena na podzim 1922, povolení k obývání bylo uděleno k 1. 12. 1922 a k 1. 1. 1923, práce však pokračovaly až do dubna 1923. Státní kolaudace proběhla 31. 7. 1925 (č. 41) a 9. 9. 1925 (č. 43). MZA, B 40 I, kart. 1475, Berkova 496/41, spisová agenda a pl. dok. MZA, B 40 I, kart. 1477, Berkova 1225/43, spis. agenda a pl. dok.

100 Dvojdom 1290/56 až 1291/58 projektoval a realizo- val stavitel Adolf Hladil. U Berkovy 56 byli nabyvateli ma- ňželé František a Františka Šulcovi (F. Šulc pobýval v Chica- gu, zastupoval jej proto obchodník Jan Díral), u Berkovy 58 Božena Jínová, manželka bývalého lékárníka. Plány jsou datovány v květnu 1923, stavební povolení bylo vydáno 20. 9. 1922, stavba probíhala od června do srpna 1923, po- volení k obývání bylo uděleno k 31. 8. a 1. 9. 1923. Státní kolaudace proběhla 31. 8. 1923 (č. 58) a 31. 1. 1928 (č. 56). Dle technického popisu stavby byly fasády provede- ny v umělé omítce s přísadou mletého porfyru. MZA, B 40 I, kart. 1549, Berkova 1290/56, spisová agenda a pl. dok. MZA, B 40 I, kart. 1475, Berkova 1291/58, spis. agenda a pl. dok.

101 Dvojdom Berkova 1317/48 a 1318/50 projektoval a realizoval stavitel Adolf Hladil, u Berkovy 50 byla nabyva- telkou Marie Zlámalová, manželka obchodníka (nabyvatele č. 48 neznáme). Plány jsou datovány v srpnu 1923, sta-

vební povolení bylo vydáno 7. 9. 1923, stavba probíhala od 1. 9. do 29. 11. 1923, povolení k obývání bylo vydáno k 1. 12. 1923, státní kolaudace proběhla 16. 12. 1925 (č. 50). MZA, B 40 I, kart. 1510, Berkova 1318/50, spi- sová agenda a pl. dok. Sousední dům Berkova 1328/46, taktéž z produkce Adolfa Hladila, pak představuje variantu s předsunutou lodží s balustrádou ve středu trojosé dis- pozice. MZA, B 40 I, kart. 1546, Berkova 1328/46, spis. agenda a pl. dok.

102 Dům Berkova 1322/66 projektovala a realizovala stavitelská kancelář Tučapský a Krejčí, nabyvatelkou byla Marie Bělušová, učitelka. Původní plány nejsou ve spisu dochovány. Stavební povolení bylo vydáno 29. 6. 1923, stavba probíhala od června do listopadu 1923, povolení k obývání bylo vydáno k 11. 12. 1923, státní kolaudace proběhla 3. 11. 1924. Dům obsahoval pětipokojový byt s halou, kuchyní, spíží, WC a koupelnou. Ve dvoře byla zří- zena samostatná zděná prádelna. MZA, B 40 I, kart. 1455 a 1435, Berkova 1322/66, spis. agenda.

103 Dům Vodova 1294/28 projektovala a realizovala stavi- telská kancelář Tučapský a Krejčí, nabyvatelem byl Julius Tkaný, úředník na ředitelství státních drah. Plány jsou datovány v květnu 1923, stavební povolení bylo vydáno 24. 7. 1923, stavba probíhala od 28. 7. 1923 do 31. 10. 1923, povolení k obývání bylo vydáno k 4. 12. 1923, státní kolaudace proběhla 30. 9. 1924. Dům obsahoval pět- tipokojový byt s halou, kuchyní, spíží, WC a koupelnou a pokojem pro služku. MZA, B 40 I, kart. 1483, Vodova 1294/28, spis. agenda a pl. dok.

104 Dům Tyršova 1329/15 projektovala a realizovala sta- vitelská kancelář Tučapský a Krejčí. Nabyvateli byli ma- ňželé František (vrchní poštovní kontrolor) a Anna Illeovi. Plány jsou datovány v dubnu 1923, stavební po- volení bylo vydáno 10. 11. 1923, stavba probíhala od listo- padu 1923 do června 1924, povolení k obývání bylo uděle- no k 30. 6. 1923. Státní kolaudace proběhla 2. 9. 1925. V domě se nacházel šestipokojový byt. Dle technického po- pisu stavby byl velký pokoj v přízemí proveden jako arkýř. MZA, B 40 I, kart. 1479, Tyršova 1329/15, spis. agenda a pl. dok.

36

Obr. 36. Rodinný dům, Brno, Berkova 1460/76, 1923–1925, současný stav. Foto: Martin Kučera, 2020.

4. Patrové domy s jednoduše koncipovaným obdélným průčelím: méně opulentní a více progresivní řešení představovaly řadové jednopatrové domy s jednoduchým vertikálně orientovaným obdélným průčelím a hladkými fasádami, které byly pouze velmi redukovane dekorované. Přízemí a patro většinou oddělovaly ploché horizontální pásy vytažené v omítce, fasády dále členily pouze jednoduché okenní šambrány (někdy vtažené do špalet) či masivní hranolové parapetní římsy. Dominantní architektonický prvek průčelí tvořily domovní vstupy buď akcentované výrazně vystupujícími obdélnými portály v podobě různě variovaneho architrávu, či umístěné v hlubokých nikách s asymetrickým, konvexně tvarovaným ostěním. Většinu domů tohoto typu, pro nějž je charakteristická účelnost, úspornost a lapidárnost, najdeme na ulicích Berkově, Tyršově a Vodově, konkrétně lze uvést např. řadové rodinné domy Vodova 1280/32, 1380/38, 1381/38a, 1402/42, 1403/44, blok domů Berkova 1460/76 (obr. 36), 1461/78, 1462/80, 1463/82 či domy Tyršova 1442/21, 1441/23, 1440/25 aj.

Kolem roku 1925–1926 se styl řadové zástavby výrazně změnil. Zcela se upustilo od klasicizujícího vzhledu, širše jednotlivých stavebních míst se znatelně zúžila a nově vytyčované ulice začaly být zaplňovány zhuštěnou zástavbou menších domů, jejichž formy byly

stále více ovlivněny architektonickou avantgardou. Typickou ukázkou je blok domů developera Františka Hrdiny na ulici Hutařově z roku 1926 či současně projektovaný a realizovaný blok řadových rodinných domů v nároží Hutařovy a Srbské.¹⁰⁵

Závěrem, ale nikoli na posledním místě je třeba zmínit také obytné kolonie či obecněji rezidenční celky, které významným způsobem dotvořily urbanistickou strukturu lokality nové (západní) části Králova Pole. Na změnách jejich koncepcí i forem lze velmi výstižně ilustrovat rychle se měnící preference forem obytné architektury v průběhu 20. let:

Patrně nejstarším takovým celkem v Králově Poli byl soubor čtyř dvojdomů a dvou samostatných domů v ul. Mečířově (Na čtvrtkách),¹⁰⁶ dobře patrných na plánu Králova Pole z roku 1926. Podle údajů Z. Kudělky byly domy (dle projektu z roku 1921) vybudovány roku 1922 královopolským stavebním a bytovým družstvem a určeny k ubytování zaměstnanců železnice.¹⁰⁷ Za účelem co největšího snížení stavebních nákladů zde byl navržen úsporný typ dvojdomu s unikátním, tzv. Boháčovým konstrukčním systémem, který využíval pilřovou kostru a prefabrikované škvárobetonové výplně. Kvůli nedostatečným tepelně izolačním vlastnostem se systém v praxi neosvědčil a nadále nebyl využíván. Podle údajů Z. Kudělky byla průčelí domů hladká, dekorovaná pouze symbolickým štukovým prvkem okřídleného kola (symbolem železnice).

Více informací máme o vzniku tzv. nové vilové kolonie zbudované královopolským družstvem mezi lety 1922–1924. Jedná se o 39 rodinných domů pravidelně rozmístěných ve dvou obdélných blocích mezi dnešními ulicemi Dobrovského, Charvátskou, Vodovou a Vackovou. Celková koncepce kolonie, navržené roku 1922, vycházela z ideje anglického zahradního města. Jednalo se o dvojdomy samostatně stojící v zahradách, nikoli tedy o řadovou zástavbu. Kolonie sestávala z několika typových domů, jejichž různorodé dispoziční i formální řešení bylo uzpůsobeno různým finančním možnostem majitelů. Jednotně koncipovaná kolonie, jejímž hlavním architektem byl Karel Láník (viz výše), zosobňovala dobový ideál moderního rodinného bydlení a zdejší stavby dnes vykazují nespornou architektonickou kvalitu a uživatelskou atraktivitu.¹⁰⁸

Rezidenčním celkem reprezentujícím období druhé poloviny 20. let je nedaleká kolonie rodinných domů Obecně prospěšného stavebního a bytového družstva zaměstnanců zemského hlavního města Brna od architekta Oskara Poříšky, jejíž plány jsou datovány v srpnu až zá-

ří 1927.¹⁰⁹ Jedná se o obdélný blok situovaný západním směrem hned vedle nové vilové kolonie družstva, mezi dnešními ulicemi Dobrovského, Matulkovou, Vackovou a Vodovou. Opět zde bylo jako v případě vilové kolonie královopolského družstva využito typových domů značených velkými písmeny (C, D), sestavených do dvou delších řad po šesti řadových domech a do šesti dvojic. Stejně jako v případě Hrdinových plánů pro zástavbu ulice Hutařovy (viz výše) je i zde dobře patrný přechod k racionální výstavbě druhé poloviny 20. let, kdy reprezentativní noblesnost domů „ve vilovém stylu“ střídá daleko více utilitární zhuštěná zástavba charakterizovaná vertikálně orientovanými hladkými průčelími, členěnými pouze různými typy různě akcentovaných otvorů.

Nedaleko se nachází nejmladší z rezidenčních celků v této části Králova Pole – malobytová kolonie architekta Josefa Poláška z let 1931–1932. Ke stavbě státem dotovaných malobytových domů město využilo rozlehlou parcelu mezi ulicemi Skácelovou, Purkyňovou a Vodovou,¹¹⁰ kde vznikl promyšlený urbanistický celek využívající koncept řádkové zástav-

■ Poznámky

105 V archivu Hrdinovy firmy je dochován plán bloku řadové zástavby rodinných domů Hutařova č. or. 11 až 27 od Františka Hrdiny z prosince 1926. Blok je složen ze dvou krajních dvojdomů (č. 11–13 a 25–27), mezi nimiž je vloženo vždy pět shodně provedených úzkých domků (č. 13–23). Je zde patrné Hrdinovo typické komponování bloků využívající symetrickou kompozici osově souměrnou v půdorysu i na fasádách dle klasického schématu (5 + 2). Jsou zde také použita malá kruhová okénka, typická pro Hrdinovy projekty z této doby. Hrdina stavěl i protější blok domů v nároží Hutařovy a Srbské, projekt z října 1926 je dochován tamtéž. MZA, H 755, fasc. 88.

106 Čtyři dvojdomy a dva samostatné domy (č. 9 a 12) na obou stranách ulice Mečířovy (tehdy ul. Na čtvrtkách), v úseku ohraničeném na jedné straně ul. Skácelovou a na druhé straně ul. Tyršovou (tj. Mečířova 1241/1, 1242/2, 1243/3, 1244/4, 1245/5, 2755/6, 1247/7, 1248/8, 1249/9 a 1250/10).

107 Kudělka (pozn. 13), s. 26. V archivu královopolského stavebního družstva ani v jeho výročních zprávách však není tato realizace zmíněna. Je proto pravděpodobné, že domy provedlo jiné tehdy působící stavební družstvo. Autorům studie se prozatím nepodařilo dohledat archivní materiály dokumentující vznik domů.

108 Podrobně k nové vilové kolonii viz: Cenková (pozn. 38), s. 248–252.

109 Kolonie 24 rodinných domů pro Družstvo zaměstnanců města Brna na ulicích Vodova a Matulkova v Brně-Králově Poli, Oskar Poříška, 1927. MZA, B 40 I, kart. 1557, spis. agenda a pl. dok.

by. Pět pětipodlažních za sebou řazených kvadratických bloků bylo spojeno dlouhým jednopodlažním příčným traktem s byty a obchody, který odděloval obytný komplex od rušné ulice Skácelovy a citlivě navazoval na okolní nižší zástavbu. Pětipodlažní domy byly koncipovány jako jednoduché kvádry, z jejichž hmoty vystupovala pouze tělesa balkonů. Mezi bloky byly ponechány rozlehlé zelené plochy určené k rekreaci. Komplex ilustruje radikální změnu v přístupu, kterou podnítila změna zákona o stavebním ruchu z roku 1930, přinášející do architektury brněnských předměstí progresivní funkcionalistické projekty malobytových domů.

Závěr

Podoba a kultura stavění v Králově Poli na počátku československé éry vyvstává jako součást plynulé evoluce města, jejíž počátky sahají hluboko do 19. století a jejímž nejvýraznějším hmotným milníkem se stal mimořádný urbanistický koncept nové čtvrti, v níž bylo jako úhelný kámen architektury nového městského centra koncipováno Slovanské náměstí s progresivní parkovou úpravou.

Architektonický fundament a urbánní osnova nového Králova Pole byly tedy vytvořeny již v nultých a desátých letech 20. století v situaci mladého institucionálního města plného vlasteneckého étosu a vědomí prvořadé pozice v zápase o českou národní emancipaci v rámci moravské země v rakousko-uherské monarchii.

Pro stavební formování Králova Pole ve 20. letech 20. století tak byla prvním určujícím fenoménem kontinuita: každá dekáda po roce 1890 plynule navazovala na předchozí a po násilném přerušení 1. světovou válkou výstavba organicky pokračovala stavebními podniky 20. let, se stále výraznějším trendem simplifikace architektonických hmot. Královo Pole, vybavené funkční municipalitou a regulačním a polohovým plánem, dále aktivně formovalo novou čtvrť kolem Slovanského náměstí. Velkorysé prostory vymezené velkorysou architekturou měly vytvářet životní prostředí ideální polis, v níž se snoubila víra v sociální pokrok s českým vlastenectvím, doplněným po roce 1918 étosem mladého Masarykova státu.

Dramatický stavební růst sousedních Žabovřesk byl ve 20. letech 20. století ovlivněn developerskými projekty stavitele Františka Hrdiny. V Králově Poli byla situace odlišná nejen proto, že zde chyběla srovnatelná postava dominantního soukromého investora. Královopolské městské sídlo bylo totiž především tvořeno mnohem více shora místní samosprávou, ale také občanskou iniciativou vedoucí k založení místního stavebního družstva. Druhý vý-

znamný faktor tvorby nového městského prostoru v Králově Poli po 1. světové válce tak představovalo právě agilní působení *Obecně prospěšného stavebního a bytového družstva pro Královo Pole a okolí*, které v budovatelské atmosféře první poloviny 20. let podpořené státní podpůrnou politikou přispělo průkopnický k urbánnímu rozvoji Králova Pole (a k řešení tíživé bytové krize).

Obytná architektura v Králově Poli nabyla v první polovině 20. let podoby originálního amalgámu modernismu a klasicizujících řešení v tektonice a harmonii stavebních hmot. Tento určující architektonický proud se organicky vyvinul z předválečné raně modernistické a secesní architektonické tvorby v královopolském městě a projevil výraznou rezistenci vůči avantgardní funkcionalistické moderně, která se v již značně zastavěném prostoru Králova Pole příliš neprosadila. Zástavba v Králově Poli se v prvních čtyřech dekáдах 20. století obecně vyznačovala nadstandardní architektonickou kvalitou. Ihned od počátku 20. let zde vyrůstaly novostavby podle projektů významných architektonických tvůrců, např. Jindřicha Kumpošta, Miloše Lamla, Jaroslava Grunta, Miloslava Kopřivy či Oskara Poříšky a dalších. Ve 30. letech pak zástavbu doplnily funkcionalistické stavby Josefa Poláška či Bohuslava Fuchse. Vedle všeobecně známých jmen brněnské meziválečné moderny se na podobě prvorepublikového Králova Pole ovšem významnou měrou podepsali také méně známí architekti, zejména Karel Láník a Josef Novák.

Harmonický urbánní prostor Králova Pole, jehož stavební vývoj vyvrcholil ve 20. letech 20. století, by měl být předmětem plošné památkové ochrany. Jedná se o neobyčejný doklad vzepětí společnosti, která i při formování svých hmotných příbytků neztrácela ze zřetele vysoké cíle a ideje, z nichž některé pozdější vývoj antikvoval (nacionální akcent), jiné však, třeba humanistický étos, představují hodnoty nadčasové, v dnešní stavební produkci, žel, zpravidla postrádané. Skutečnost, že se rozlehlé jádro nového Králova Pole od 20. let 20. století ve své urbanistické podstatě téměř nezměnilo, přestože patří k intenzivně obývaným a trvale populárním obytným oblastem Brna, je přesvědčivým potvrzením, že se dílo stavebníků a stavitelů pozdní monarchie a rané republiky zdařilo. Národní památkový ústav podal již roku 2013 Ministerstvu kultury návrh na prohlášení Králova Pole za novou městskou památkovou zónu; aktuální intenzivní projednávání návrhu ve všeobecně konsenzuální atmosféře dává naději, že cenný urbánní organizmus této brněnské čtvrti získá památkový

status, potřebný pro jeho uchování jako mimořádného kulturního dědictví naší společnosti.

Článek vznikl v rámci výzkumného cíle Moderní architektura 20. století, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj (DKRVO).

■ Poznámky

110 Malobytová kolonie, Josef Polášek, 1931–1932, Skácelova 2057/23 až 2695/69; Purkyňova 2807/48 až 2695/50. Podrobně viz: Josef Polášek, Domy pro chudé města Brna, *Architektura* 1, 1939, s. 234–239. – Rostislav Švácha, Josef Polášek: architekt chudých, *Výtvarná kultura* 8, 1984, s. 64. – Petr Peličák – Ivan Wahla (edd.), *Josef Polášek 1899–1946*, Brno 2004, s. 15. – Hlaváčková (pozn. 78), s. 235, heslo C293.